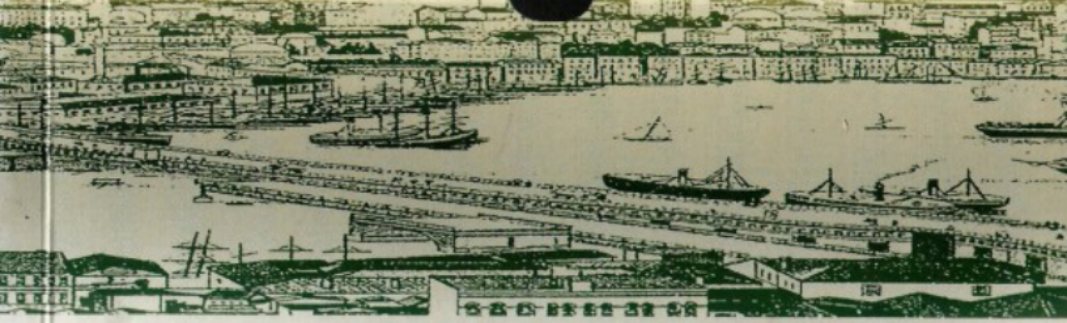

Meydanları Kaybolmuş Yorgun Bir Semt

Aksaray

Güray Canberk

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti

heyamola yayınları

AKSARAY: MEYDANLARI KAYBOLMUŞ YORGUN BİR SEMT

Güray Canberk

Heyamola Yayınları - 2010

Güray Canberk

İstanbul 1943 doğumlu.

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Kurduğu özel proje bürosunda, İş Merkezleri, Toplu Konutlar, Otel, Villa ve Apartman konularında mîmârî projeler ve uygulamalar yaptı.

Edebiyat alanında da ürünler veren Canberk'in şiir kitapları:
Sürekli Mimoza (1995)
Yanan Bir Ormanın Ardından (1996)
Birlikte tasarlanıp kompoze edilmiş "Şiir ve Resim" türündeki eserleri:
Natürmort'lu Şiir (1995)
Peyzajlı Şiir-Son Yakamoz (1995)

Kendi atölyesinde, resim çalışmalarını da sürdüren sanatçı, kişisel sergiler açtı. Devlet Resim Heykel Sergileri'ne katıldı. Diğer kurum yarışmalarında ödüller aldı. Karma ve grup sergilerle, Sanat Fuarları'nda eserleri sergilendi.

I. Bölüm

Mekân Algısı

Bazı yolların özellik taşıyan bir bölümünde veya birkaç yolun kesişme noktasında oluşan açık alanlar, çevresindeki çeşitli öğelerin katkısı ile "mekân" niteliği kazanır ve "meydan" adını alırlar.

Cami, külliye, ev, çeşme, han, hamam, kahveler, duvarlar, ulu ağaçlar, meydanları mekân hâline getiren unsurlardan bâzıları.

Bu oluşumun, çoğunlukla ekseninde, farklı anlamı olan bir noktada yukarda sayılanlardan biri veya heykel, havuz gibi simgeler de bulunabilir.

"Mekân algılaması" ile anlaşılan bu kompozisyon, o semtin sakinleri veya kısa süre orada bulunanlar için çeşitli etkiler sonucu bir anlam kazanıp hafızaya yerleşmiş demektir.

Doğal mekân, peyzaj mekânı, kentsel ve mimari mekânlar... Bunların hissedilmesi, kavranması, yaşanması...

"Zaman" içinde gerçekleşen ve esası görsel karakterli olan bu zihinsel işlemde, diğer duyular, hareket, gibi birçok faktör de yardımcı mahiyettedir.

Son yüzyılın, incelendikçe derinleşen konularından biri: Sanatla da bağlantılı olan "Kişisel Algı Stili" Ve "Mekân Algısı".

Aksaray Meydanı

İstanbul'un, eski Aksaray'ı da, insanlarla tam bir ahenkle kaynaşmış iki özgün "meydan" mekânına sahip, nadir semtlerden biriydi.

Beyazıt istikametinden gelindiğinde, dört caddenin kesiştiği ana meydana varılır, hemen ilerisindeyse beş yol ağzı olan ikinci bir küçük meydan gelirdi.

Esas meydan, çok geniş alan kaplayan, engin, ağırbaşlı, hayatı idare

eden, yol gösteren bir aile büyüğü gibi... İkinci küçük meydansa, mütevazı ölçülerde, hem de daha samîmî ve kucak açan bir dost, arkadaş gibiydi.

Bir Aksaray Evi

Doğup büyüdüğümüz ev, Cerrahpaşa Caddesi'nde bulunan üç katlı bir konaktı. Hep "ev" diye söz edilir, konak kelimesi pek kullanılmazdı. On odası, iki sofası, iki taşlığı ve şehir evlerine göre oldukça büyük bir bahçesi vardı. Eskiden kiler, ahırlar, arabalık... gibi müştemilât, bahçenin yan tarafındaymış.

Zemin katta taşlıklar, mutfak, helâ (alaturka tuvalet) ile yemek odası ve bu kata bitişik taş oda; orta katta sofa, alaturka tuvalet, cumbalı oda (misafir odası), oturma odası, sandık odası; üst katta sofa, alaturka tuvalet, yatak odaları (bir tanesi cumbalı) ve sandık odası mevcuttu.

Giriş ve Zemin Kat

Evin ana kapısı masif ahşaptı. Kilidinin oldukça iri bir anahtarı vardı. Parlak sarı bir anahtar. İçerden demir sürgü takılıydı. Kapıdan girilince, siyahlı beyazlı motifleri olan çinilerle döşeli bir küçük taşlık, solunda eskiden selamlık olan bölüm, biraz ilerde ikinci bir kapıyla geçilen esas taşlık.

Büyük kareler şeklinde Malta taşı döşeli bu geniş alan, yemek odasina, mutfak ve alaturka tuvalete, bahçe çıkışına ve merdivenlere bağlantılı olan bir avlu görevi yapıyor.

Oturma ve Yemek Odası

Zemin kattaki oldukça büyük oturma odası mutfakla yakın olduğu için yemek odası olarak da kullanılıyor.

Seki altı denen küçük girişten basamakla geçilen odada, sedir arka yastıklarının hemen üst sınırından başlayan iki pencereden görünen bahçe, bütün güzelliğiyle içerde gibi.

Bir de taşlığa bakan, iç mekândan... iç mekâna pencere var ki bu da bir başka özellik. Merdiven sahanlığından mutfaea bakan pencere de

benzer işlevde.

Bu ve benzeri çözümlerin ne sebeplerle yapıldığı, araştırıldıkça ortaya çıkıyor. Mimari plânlamanın ana hedefi, isteklere tam cevap veren sonuçlara ulaşmak. Planları, en az yer kaybıyla düzenlemek. Tek seferde birden fazla kullanım imkânı yaratmak. Cephelerin, bakış yönlerindeki özelliklerini dikkate alarak odaları ve diğer bölümleri uygun şekilde yerleştirmek.

Eski evler ve muhtelif binalar bu açılardan incelendiği zaman "Türk Mimarisi" nin, planlamada (kullanım) faktörüne göre, son derece akılcı biçimde tasarlanmış olduğu görülüyor. Mekân oluşturmadaysa, boyut ve form seçimlerinin "insan"la kurduğu ahenk bağı olağanüstü başarılı. Aynı zamanda bu çözümler, güzellik etkisiyle de ustaca kaynaştırılmış. Detaylardaki analiz mantığı, buluşlardaki teknik sadelik, uygulama, bakım kolaylığı ve tasarruflu davranışlar hayranlık uyandırıyor.

Yemek-oturma odasının perdeleri, odanın biraz loş olmasından dolayı tül olarak seçilmiş. Bir yanda oval aynalı, sade hatlar içeren ceviz büfe, hezaren sandalyeler... Dört köşeyken, açılınca daire biçiminde büyüyen yemek masası ve her gelişinde "işte geometri" diye hayranlığını belirten bir ahbabımız...

Pencere önündeki, sade biçimiyle pek dikkati çekmeyen sedir, başlı başına bir âlem.

Üstünde, bütün renkleri kendinde toplamış bir halı seriliydi. Yemek öncesi beklerken veya yemek sonrası oturmak için kullanılırdı. Sedir önünde kızıl renkli bakır mangal vardı. Koruyucu vernik sürülmemişti. Zaman zaman kül ve limon kabuğuyla ovularak temizlenir ve parlatılırdı. İç kısmında bulunan mangal göbeği denen küllükte, kahve pişirilir ve sakin sohbetlerle içilirdi. Hiç kimsenin acelesi yoktu.

Sürat, tahammülsüzlük ve sabırsızlık ile uzun yıllar sonra, başka semtlerde, başka ortamlarda karşılaşacakmışım.

İnsanlar, kendilerinin yarattığı yanlışlıklar örgüsüne ilaveten, bir de "hız" illetine tutulacaklar, devamlı olarak yükselttikleri "hayat standardı çıtası"ndan ve gereksiz hedeflere ulaşma çabasından bunalıp, içinden çıkılmaz bu hengâmeye "stres" diye isim takacaklarmış. Önce ilaçlardan ve giderek bitkilerden şifa arayıp medet umarken, bir yandan da ormanı, ağacı, çiçeği ve otları yok edecek, gide gide geriye üçbeş nebat kalacakmış...

İmreniyorum sana çınar.
Hem, heybetli gövden,
Yaprak yaprak ve gölgen,
hem de upuzun bir hayatın var.

Biz de senin gibi
topraktan gelmeyiz.
Ama yok öyle ulu gövdemiz.
Kısacık ömrümüz, daha da kısalabilir:

Ot oburlara gıda,
Kurutulup gramla dertlere şifa.

Bir de sevdâ falına malzeme olup
Seviyor-sevmiyor...
diye gürültüye gidebiliriz.
(Muhabbet adına,
bir canlıyı yolmaya deydi mi bari..)

Cesur, heybetli...
hem dev gibi gölgen var.
İmreniyorum sana çınar.

* * *

Tehlike ve korku
her canlı için...
Ne heybet, ne kudret.

Ağır ve keskin bir demir.
Bilmezsin sen, çok küçüksün.
Adı, balta.
Kadere bak, sapı da tahta..
Kim buldu bunu,
o kadarla kalacak mı.
Yoksa, döne döne kesen
azgın aletler yapıp,
lazım diye
kesip kesip harcayacak mı..

* * *

İki

bitki
sessiz, sakin dertleşiyor:
Hayat
sevda falı
kudret
ve baltaya dair.
Olur mu?
Olur ya...
Asırlık dev çınarla
küçük bir papatya.

Gramofon

Evin her yerinde dolaşan çanta gibi bir müzik kutusu. Parlak madeni kurma sapı, çelik iğneler ve taş plaklar... Bazen hafif bombeli yüzeylerde hoplayarak döner, çalınan parçanın ritmine uymayan bu hareket biraz tuhaf kaçar.

Bu icat, elektrik ve elektronik dönem öncesinin bir hârikası. Müzik aletinden çıkan sesi ve insan sesini çok yakın niteliklerde tekrar üretiyor. Plak bitince, kolu tıklatıp kaldırmak gerek. Ses ayar düğmesi de yok. Eğer hafif dinlemek istersek, ses borusuna küçük bir havlu tıkıyoruz.

Plak süresi mahdut olduğu için, bazı eserlerin çabukça icra edildiği, taksimlerin kısa kesildiği kayıtlara da rastlanıyor. Birçok eski üründe olduğu gibi, kol gücüyle çalışan, uzun süre bakım, tamir gerektirmeyen, enerji sarfiyatı olmayan ve çevreyi kirletmeyen mekanik bir kahraman.

Yaz Başında Kış Hazırlığı

Sıcak mevsimin yaklaşması ile badana hazırlığı başlar. Kireç kullanıldığından hem ucuza çıkar, hem de mikrop kırılır.

Kış sebebiyle muhtelif yerlere serilen halı ve kilimler toplanır. Dam aktarma ve tamir işleri sıraya konur.

Kiraz zamanı, gelecek kışın yakacak ihtiyacı karşılanır. Şu gün eve odun-kömür gelecek, büyüklere önemli bir iş ve çocuklar için emsalsiz bir eğlence. Orta kat cumbalı odaya girip, gözümüz caddede, beklerdik. Tramvay geçerdi, otolar, (burnu basık otobüs) diye isim

taktığımiz araçlar. Derken, nihâyet, tepeleme yüklü kamyon, hafif yamulmuş durumda, uzaklardan oflaya poflaya görünüverirdi.

Cerrahpaşa yokuşu başındaki eve, epey zahmetli yanaşır ve boşaltma işi başlardı. Evin çift kanat kapıları ardına kadar açılır, hafif rüzgâr, içerde odun kokusuyla dolaşırdı.

Mangal kömürü çuvalları, çekilerle odun ve ayrıca kazanda su isitmak için, uzunca boylu çamaşır odunları...

Taşımak isteyen bizlere

- Ayağınıza düşürmeyin, tek tek götürün, diye tembih ederler.

İki merdiven altından birine kömürler, diğerine odunlar özenle üst üste yerleştirilir, beraber gelen bazı böcekler, kaçışıp kaybolur. Bazılani da hiç istifini bozmaz, iri küresel gözlerini bize dikerek merak etmiş gibi bakarlar. İmkân olsa anlatsak... Her halde çok tuhaflarına giderdi. Nihayet bu önemli iş, halledilmiş olur, sonbahara kalmadan.

Soba Kurulması

Yemek odasına ve diğer birkaç odaya, kış başında soba kurulurdu. Önce mermerden veya motifli parlak tenekeden yapılmış altlık (soba tahtası) konur, üstüne çini soba veya saç soba oturtulurdu. Boruların ek yerlerine süslü çemberler takılır, karşısına geçip "gelin gibi oldu" diye zevkle seyredilirdi. Soba kurma günü adeta bir şenlikti. Havalar soğudukça bacalar tütecek, odunlar kor hâline gelip, maşası ve zarif küreği ile ateşler mangallara çekilecek, bir kısmı toprak çömlek içine konulup kapatılarak (köz) söndürülecekti ve bunlar keyifle yapılacaktı.

Eskiyi anlamak için, klişeleşmiş mantık cevaplarıyla konuyu kapatip rafa kaldırmak yerine, farklı düşünmeyi denemek gerek.

Bugün bazı kimselerin, geçmiş devirlerden konuşulurken, yerli yersiz "başka eğlence yokmuş" dediklerini sık sık duyuyoruz.

Eskiyi basite indirgemeye yönelik çabalar, birçok özelliğimize sünger çekiverme kolaycılığının sonuçları.

Bir zamanların soba kurulması olayı da dikkatle incelenirse farklı bir şeydi. Ne olduğu kavranmış, bilgi olarak sindirilmiş, tanınmış ve

kullanılmış bir eşyanın, mevsimden mevsime gelip giden bir akraba gibi, evle bütünleşmesiydi. Ve eğlencenin çok ötesindeydi.

Şimdi hiç anlamadığımız, bilmediğimiz bir sürü aleti kullanıyoruz. Ancak, hepsi birbirinden güzel bu icatları, çok normal karşılamak zorundaymışız, sanki hayran olmak ayıpmış gibi, bir ruh hali var.

Birçok kimse bu yeni buluşları, önüne bolca oyuncak serilmiş çocuk gibi bakıp bakıp bir kenara atabiliyor. Altı ay öncesine ait bir ürüne külüstür diyebiliyor. Herkesin de böyle düşünmesini istiyor.

Kullanmaktan ziyade satın almaya yönelik bu hâlin sebep olduğu hazımsızlık, daha yenisi daha hızlısı diye diye sevincimizin önünü kesiyor. Hayran olmayı, kıymet vermeyi ve benimsemeyi yok edip bu hazdan insanları mahrum ediyor.

Mutfak

Zemin kattaki büyük taşlığı geçip birkaç basamakla çıkılan mutfak, bahçeye açılan bir kapı ve yine bahçeye bakan iki penceresiyle güneş ve yeşil cümbüşü içindeydi. Duvarlar beyaz kireç badana. Yere gömülü iki tane sırlı küp. Şehir suyu yokken, birine kullanma suyu, diğerine üç hasırlı damacanayla içme suyu dolduruluyor. Üstlerinde, beyaz işlemeli örtü, yuvarlak tahta kapak ve birer de kalaylı maşrapa var.

Bu evleri inşa edenler ne kadar özenliyse, içindekiler de öyle. Yaşama sevincinin şekillendirdiği zarif heves pırıltıları, her köşede görülüyor. Bu mutluluğu yaşatmak, kırmadan, incitmeden filizlenmesini sağlamak için sanki herkes çaba harcıyor. Sebebi izah edilemeyen pek çok davranışın, hayat kuralının özünde de bu ihtimam var gibi.

Keşke bu evler hep yaşasa, keşke bu çabaya katılabilseydik. Mutfakta ilk dikkat çeken şey, büyük ocak ve onu boydan boya kaplayan kireç badanalı bir davlumbaz.

Altında, üç tane yerli maltız ve bir de kazan için ocak var. Burada odun ateşinde çamaşır kazanı kaynatılıyor.

Yemekler, maltızlarda pişiriliyor; tepside balık, börek ve kurabiyeyse yakındaki fırına gönderiliyor.

Bir duvar boydan boya üç katlı raf, üstünde kalaylı tencereler kapaklı

sahanlar, havan ve kevgirler.

Pencere önündeki çini döşeli tezgâh, pek fazla kullanılmıyor. Küçük taburelerde veya yer minderinde oturulup, alçak sehpa üzerinde veya yerde, rahat rahat yemek hazırlığı yapılıyor.

Tezgâhın bitiminde, demir kollu ağırbaşlı bir tulumba var.

Eski evlerde, yağmur sularını biriktirmek için inşa edilmiş, gömme, kågir depolar vardı ki bunlara "sarnıç" denirdi. Toplanan sular tulumbayla çekilir, bahçe sulamak ve ev temizliği için kullanılırdı.

Nereye baksanız tasarruf görünürdü. İhtiyaçları masrafsız, basit biçimde karşılamak ve tabii kaynakları tüketmemek. Ev, sokak ve çevreyi, ayırım yapmadan benimsemek ve kirliliğe yol açmamak o günkü hayatın ana kurallarıydı.

Dükkân sayısı pek çoktu ve hiçbir esnafın, içerinin çer çöpünü sokağa süpürdüğünü görmedik. Daha sonra bol bol görecekmişiz... Hatta dükkânının önünü, yayaların üstüne süpürenleri bile.

Evlere getirilmiş ve işi bitmiş kutular atılmaz, saksı gibi, dikiş kutusu gibi çeşitli işlerde kullanılırdı. Her şey ev halkından sayılırdı.

Eşyalara karşı duyulan bu yakın bağlılık, semtimiz için de geçerliydi, ona; "Aksarayımız" diyen birkaç esnaf ve birkaç ahbap vardı. Beğenilmişti ama kopya edilmedi, onlara ait bir özellik olarak, sadece onların sesinden dinlendi.

Çamaşır Günü

Yardımcı hanım, Bağlarbaşı'ndan geliyor. Ta... Aksaray'a.

O zamanlar vâsıta az, ama yollar açık. Şimdiyse ulaşım imkânları bol, fakat yollar tıkalı. Kısmet bu olsa gerek.

Bir akşam öncesinden evde hazırlık başlıyor:

"Yarın çamaşır günü. Fazla ayak altında dolaşmak yok."

Uzunca odunlarla mutfaktaki büyük ocakta çamaşır kazanı kaynıyor. O günlerin temizlik malzemesi, çivit tabletleri, gökyüzü gibi, deniz gibi, masmâvi. Renginin adı da kendine özel: Çivit mâvisi. Ve bir de

beyaz kristalli çamaşır sodası var ki, iyice yakından bakınca, sonsuz buzullanı ve çok uzak karlı dağları hatırlatıyor.

Onlara bakıp Eskimolar'ı düşünüyorum, acaba çevrelerini saran buz tepelerine uzaktan bakıp, çamaşır sodasına benzetirler mi diye.

Bu faaliyetin program düğmesi, start, on-off, yok. Her şeye büyükler karar verip yürütüyorlar. Çocuklara gelince, kızlar arkadaşlarıyla uzak köşede tertipledikleri küçük bir çamaşır günü yaşıyorlar. Büyüseler de, temizlik ve çamaşırdan pek hoşlanmayan erkek çocuklarsa, geniş ev ve büyük bahçeden yararlanıp, kendimize göre meşgaleler buluyoruz. Zaman zaman sıkılıp, mutfağa bakmaya gidince, içerdekiler pek yüz vermiyor.

Rüzgâr girmesin diye kapatılan kapıyı, zil taklidiyle çalar gibi yapıyoruz, yardımcı teyze bizi kırmıyor ve kendine has melodik vurgusuyla;

- Çıngırfelek... diyerek kapıyı açıyor, buhar ve duman içinde, henüz çamaşırın devam ettiğini güler yüzlü bir ifadeyle söylüyor. Gerisin geriye oyuna dönüyoruz. Esasen amacımız, teyzeye;

- Çıngırfelek dedirtmek. Çünkü hiçbir kapı, onunki gibi aydınlık, neşeli ve davetkâr açılmıyor.

Günü kapsayan iş nihayet bitti. Evin hanımları, mis gibi tertemiz olmaktan mutlu. Beyler, öteki çamaşıra daha çok var diye umutlu. Yardımcı hanım gitmeye hazırlanıyor. Aksaray'dan, Ta... Bağlarbaşı'na.

Mutfakta yemek pişirme, dolma sarma, hamur açma, önündeki avluda yazdan yaza halı kilim yıkama, çamaşır günü ve diğer muhtelif işler, keyifle yapılır, uzunca zaman dilimlerini kapsardı. Sık sık ara verilir, küçük taburelerde oturup kahve sohbeti yapılırdı. Geniş bahçeye, çok ufak bir avlu ile bağlanan mutfak, tabiatla iç içe ve tam barışık bir mimarî çözümdü. Güzel havalarda hep açık duran bahçe kapısı ardında ağaçlar, çiçekler, nemli toprak kokusu, unutulur gibi değil.

Eski Fabrikalar... Eski Ürünler...

Gerek mutfaklardaki, gerekse evin diğer yerlerindeki pek çok eşya, dayanıklılık özelliğine sahipti, fabrikasyon üretimin eski dönemlerinde.

Bir aleti icat etmek, seri imalata geçerken her şeyi düşünmek, yıllara değil, asırlara meydan okuyan sağlamlığa erişmek.

Ürünün estetik güzelliğine heykel gibi, nakış gibi, tablo gibi emek vermek. Ve uzun ömürlü âletler yapmak, o günlerin fabrikalarının temel felsefesiymiş.

Evle bütünleşen, bir ömür boyu hayat hengâmesini aile fertleriyle beraber yaşayan.

Çocuklara, torunlara, yadigar kalıp, hizmet çabasını şevkle sürdüren dikiş makinaları, radyolar, çini sobalar, mangallar.

Emektar ürünler, ürünler...

Öylesine sağlam ve dayanıklı ki, hâlâ eskici dükkânlarında, toz içinde, biraz ilgi bekliyorlar. Aralarında belki yüz yılı aşmış olanlar var. Ahşap kısımlarına zımpara ve cila, mâdenî kısımlarına polisaj ve vernik...

Temizlenip paklanıp, yaşayan bir evin sâkinleri arasında, belki tekrar hayata dönerler.

Neler yok ki... Telefonlar, lâmbalı radyolar, bakır tunç kaplar, sahanlar ve gramofon, pikap, makaralı teyp, müzik dolapları, bir de...

Kahve Değirmenleri

Oturak değirmeni denen bu zarif alet, masif ahşaptan yapılmıştır, madeni parlak sarı kahve çanağı ve S biçiminde, ucu ahşap topuzlu çevirme kolu vardır. Tablasının üstüne oturan kişinin ağırlığıyla sedire sabitlenmiş olur, yandaki kol rahatça çevrilerek kahve öğütülür, sonra da ahşap çekmecesinden toz kahve alınırdı.

Çekirdek kahveyi kavurmak için süslü, mafsallı madeni tavası, kavrulmuş sıcak çekirdekleri döküp soğutmak için bir yanında boşaltma oluğu bulunan tahta tabak, bakır mangal, cezve ve fincanlarla tam kadro "kahve takımı" sabırla kafadar ahbaplanını beklerdi.

Bu bekleyiş fazla uzun sürmez, sevenler sık sık kavuşur, keyif dediğin de ancak bu kadar olurdu..

Bakır, tunç, muhtelif eşya...

Mangal, ince belli bir güzel...

Sahanlar, kenarları süslü, kapağı desenli. Ve küçük tutamak topuzu ile raflarda boy boy.

Hamam tasları zengin motifli. İçindeki su, tıpkı billûr gibi şıkır şıkır...

Savatlı bastonlar, gümüş kutu ve tabakalar.

Ya telefonlar...

Çeşit çeşit modeller içinde, bir tanesi var ki unutmak mümkün değil.

Askılı Telefon

Siyah gövdesi ve parlak sarı madeni aksamıyla servi boylu bu zarif cihazın, masif ahşaptan yapılmış cilalı bir zil kutusu vardı.

Üzerindeki pırıl pırıl sarı küçük iki çanla, çok güzel bir kompozisyon oluşturuyordu.

Kadranın rakam yazılı olan kısmı beyaz, porselen emsali bir malzemeden imal edilmişti.

İnce yapılı bu nârin kadran, çevirdikçe, hoş bir mekanik ses çıkararak ağır ağır geriye dönerdi. Ahizeye söylenen sözler öyle uzaklara gidiyor ve o kadar uzaklardan cevaplar geliyordu ki, birkaç rakam çevirip, yavaşça geri dönmesini beklemek, külfet olmasa gerekti.

Telefon yaygın değildi, sadece çocukların özel telefonlanı vardı. Boş bir kibrit kutusuna delik delinir, bir kibrit çöpüne bağlı sicim bu delikten geçirilir, diğer uca da boş bir makara bağlanıp, yavaş yavaş döndürdükçe, kutuyu kulağına koyan kişi (tık tıklarla) kelime yazar ve haber, bir odadan diğerine ulaşırdı. Ortada haber olacak bir şey yoktu, amaç oyundu. Şimdi sağda solda, cep telefonlarıyla konuşulanları duyuyoruz. Yine haber sayılacak bir şey yok, bu da bir oyun herhalde, ama büyükler oynuyor:

- Kartal'dan bindim, şu anda ancak Maltepe'ye gelebildik, trafik tıkalı, birazdan Kadıköy'de olurum...

(Minibüsle Göztepe'den geçerken, yolculara rezil olma pahasına verilen yalan içerikli, yüksek sesli bu gecikme haberinin sahibi, son durağa kadar devamlı dışarı bakar, kimseyle göz göze gelmemek için...)

- Şimdi taksiden indim, arkandayım, öpüyorum... (Bir adım bekleyemeyen sevgili haberi-mesaj)

- Kıyma otuz gram fazla diyor, olsun dedim, haberin olsun.... (Marketten eve mesajı atıp, korkudan telefonu kapatan kılıbık haberi)

Merdivenler

Eski evlerde, havadar ve ferah olması düşüncesiyle kat yükseklikleri biraz fazla tutulurdu. Merdiven biçimi ve basamak sayısında da bu husus etkili olurdu.

Bizim evde, giriş ekseninin sonunda, taşlığın tam karşısında planlanmış, dik uzun pencereli, ferah sahanlıklı, hep ışıklar içinde güzel bir merdiven vardı. Sağlı sollu iki koldan ara sahanlığa geliş ve burada yüz seksen derece dönüp, tek koldan üst kata çıkış. İki merdiven kolunun altları odunluk ve kömürlük olarak değerlendirilmişti.

Çeşitli bakış noktalarından genellikle pek sempatik görünmeyen bir eleman olan merdiven, eski Türk Evleri'nde her yönden sevimli perspektifler sağlama başarısına erişmiş, güzelliğin ötesinde kullanım işlevini de en iyi şekilde yerine getirmiştir.

Yukarı çıkan kişinin ilk görüşte irtifadan rahatsız olmasını engellemek ve hiçbir yeri görmeden (tırmanmak) yerine, çevreye, gökyüzüne ve yan sokağa bakarak yavaş yavaş üst kata ulaşmasını sağlamak amaçlanmış. Bu sebeple de bahçe tarafında bulunan merdivene çok sayıda pencere konulmuştur.

O bahçe ki yaz, kış, bahar... Hep farklı tablolarda. Gündüzü ve ışıklara bakan gecesi de öyle.

Basamaklar, korkuluk ve küpeşteler hepsi ahşap. Basit âletlerle yapıldıkları için, gelişmiş teknikler kullanarak fabrikasyon imal edilenlere göre, daha alçak gönüllü, daha kalenderler.

Kelimelerle pek de anlatılamayan başka bir güzellikleri var.

Bazı eski eser restorasyonlarının her kademesinde görülen, süper teknik üretimden doğan bu farklar, meslekten olsun veya olmasın, dikkatli ve duyarlı kişilerin gözünden kaçmıyor.

Devlet Kurumları'nın yaptığı restorasyonlar ciddi ve özenli. Orijinal hâline uyumlu. Hem eski eser binayı yenileyip sağlamlaştırmak, hem de görüntüsünün yepyeni değil de, geçmişteki şeklini muhafaza etmesini sağlamak açısından başarılı çalışmalar.

Özel kişi veya firma restorasyonlarının ise, bazı istisnalar dışında birçoğu iyi uygulamalar değil. Aceleci ve ticareti gözetip olduruveren, eski bina etkilerini veremeyen. Örnekler, keşke hiç korunmasaydı dedirtecek cinsten.

Sahanlıktaki üç ana pencereden bahçe ve Çakırağa Camisi, yan penceredense Yedikule'ye giden cadde görünüyor. Diğer yandaki bir küçük pencere de mutfağın içine bakıyor.

Eski evlerimizde merdiven, sanki her an hayatın içinde.

Biraz çıkıp, sahanlığa oturarak, taşlıktakilerle şakalaşıp, yukardan bakan birine lâf yetiştirebilirdiniz. Sonra orta kata çıkıp, tenhaca yaşarken herkese darılıp son kata ulaşabilir, üst sofada yalnızlıktan bıkıp aşağı inerek hayatla tekrar barışabilirdiniz.

O evlerin merdivenleri, zamânın üç katlı kesiti gibiydi.

Üst kattaki odasında kitaplarıyla haşır neşir olan yaşlı, büyük beyamca, sabahları aşağı inerken, sahanlıkta durur, taşlıktakilere her sefer farklı atasözleri söylermiş. Tek elini havada sağa sola sallayıp, sonra iki elini birbirine vurup şaklatır ve açıklarmış:

Bir elin şamatası çıkmaz.

Babamız da,

- Önemli bir şey söyleyeceğim diye bizi sofaya toplar, birkaç basamak çıkarak ilgisiz bir açıklama yapar, ciddiyet sıfıra inerdi.

Her çağrıda, hemen toplanırdık, çünkü muhakkak yeni bir sürpriz vardı.

Bir ahbabımızın küçük kızı, kendisine biraz büyük gelen misafir terlikleriyle, birkaç basamak çıkıp merdivene oturur, uzun saçlarını geriye atar ve konuşmaya başlardı. Sonra oyuncakları bölüşürdük, ona düşenleri yine merdivene çıkarıp iki yanına koyar ve oradan oynamaya devam ederdi. Arkasındaki pencere ve kafesten gelen ışığın önünde pek de havalıydı. Odalara hiç girmedi, başka yerlere de oturmadı.

Gizem bozulmasın diye, nedenini soramadım. Ve bir süre sonra "yürüyen merdiven" icat edildi.

Bahçe

Merdiven altı odunluk ve kömürlüğün arasında taşlığın bahçeye çıkış kapısı var.

Eve bitişik planlanmış taş oda, isminden anlaşılacağı gibi kagir bir yapıydı. Yangın hâlinde bazı önemli eşyayı kurtarmak için düşünülmüş, o zamanlar çok kullanılan bir uygulama. Basık kubbeli ve sivalı olan damı, orta kat oturma odasından görünüyor. Güvercinler bizden pek ürkmüyor, pencere kenarına kadar geliyorlar. Ahşap ev ile taş oda, bahçeden bakılınca, güzel bir kompozisyon sergiliyor. (Bkz. Resim 3)

Duvarlarına ve üstüne sarılmış sarı beyaz menekşe gülü ve mor renkli salkım, mevsimine göre çiçeklenip, yapı taşlarıyla ahenk yaratıyor. Bu taş odanın biri ev içine, diğeri de bahçeye açılan iki demir kapısı var.

Bir yanda kümesler ve sayfiyeye ihtiyaç hissettirmeyen bol çiçekli, bol ağaçlı bir bahçe.

Taş odadaki değişik sistem, sıra sıra yatay etki veren tuğla dizilerinin, taş işçiliğiyle yarattığı ahenkle ön plana çıkıyor. Kitle farkı ile sürpriz yapan bu beraberliğin küçük yapısı, sanki geniş cepheli ahşap evin elini tutmuş bir çocuk gibi. Bahçenin hemen her köşesinden görünen bu ahşap ve taş beraberliğindeki mimari başanı; biri devamlı içinde yaşanan, diğeri yangın halinde nadiren kullanılacak olan iki farklı yapıyı içtenlikle yakınlaştırıyor.

Karanfil, kasımpatı, japon zambağı, mor çiçekli susam, çok güzel kokulu beyaz zambak, hanımeli, okka gülü ve çeşitli güller. Ayrıca laleler ve sümbüller.

Bir de "yediveren" gülü. Yılda peş peşe, birkaç defa çiçeklenen gayretli bir zanaatkâr.

Mevsim bahçelerini görmek için, birbirine ziyarete giden dostlar ve çiçekler arasında sohbet gezintileri.

Çeşitli erikler, Mustâbey armudu, kızılcık, ayva, siyah incir, kavak inciri, iğde, çardaklı asmada siyah ve beyaz üzüm...

Zamanı gelince yarıya kadar kireçle boyanan ağaç gövdeleri... Yapraklar arasında görünen, görünmeyen çeşit çeşit kuşlar...

Bahçenin iki küçük avlusu var, biri mutfağın, diğeri zemin kat yemek odasının önünde.

Bahçeli Mutfak

Mutfağın önündeki zemini şaplı, çevresi çimenli avlu, âdeta mutfağın bir parçası gibiydi. Bu çok kullanışlı, çok sıcak ve doğal çözüme "bahçeli mutfak" denilebilirdi. Çocuk gözüyle, bir sürü odaya, sofaya hiç de gerek yoktu, bu kocaman güzel mekânda yaşanabilirdi, rahatça ızgara ve tava yaparak... Bahçesi de vardı, durmadan çiçek döktüren yediveren gülüyle, yeter de artardı bile.

Tek korkulacak husus, "önemli" diye gösterilecek sudan sıradan sebepler ve ticari bahanelerle bu çalışkan gülün de neslinin tüketilmesi. Var mı dersiniz böyle bir ihtimal, geçmiş zaman yazıları yazacak mıyız, onun da arkasından?..

Çalışkan bir çiçekti
bir daha, bir daha,
goncalar dökecekti..

Keşke hep yaşasaydı,
"gen"le oynanmasaydı.
8 veren var diye
Yediveren gülleri
mâzîde kalmasaydı.

Mevsim ilerliyor. Avlunun hemen yanı başındaki incir ağacından, uzun saplı lâle ile incir topluyoruz. Gözlerimiz çeşit çeşit yeşil tonu arasında, yine yeşil veya mor incir ararken, zamanın nasıl geçtiğini

anlayamadan.

Yaz bitmeye yüz tutmuş. Bir sabah, kahvaltı ederken, güneşin artik içeri girmediğini fark ediyoruz. Yemek odasının önündeki küçük avluya tıpır, tıpır damlayan yağmur da, okul şarkılarını mırıldanmaya başlıyor.

Nihayet... Beyaz Mevsim...

Tekerlemelerle beraber gelir...
Hoş geldin kış baba / Üstün kaba saba

Soğuk ve beraberindeki dönemin, eski zamanlardan beri pek sevildiği söylenemez. Yaz sürerken kimsenin sesi çıkmaz da, kış başlayınca sonuna kadar gün be gün izlenip, bitmesi beklenir. Gelmesinden itibaren, gidene kadar mâniler, taşlamalar söylenir.

Periyodik aralıklarla asırlardır devam ede gelen birçok mevsim olayı, eski insanlar tarafından bilinir ve bu bilgiler paralelinde kışın nihâyete ermesine kadarki süre takip edilirdi. Biz de evin büyüklerinin konuşmalarını dinler, bilgi sahibi olurduk.

Sonbaharda leylekler gider, onlar dertlenir mi pek bilinmez ama insanlar bu gidişle bayağı bir hüzünlenirler. Teselliyse baharda tekrar gelecek olmalarıdır.

Çok uzun bir mesafeyi havada geçecek, şaşılacak bir isabetle İstanbul'u, Aksaray'ı ve Yedikule Caddesi'ndeki komşumuzun evini bulup, kullanılmayan bacadaki, eski yuvalarına yerleşeceklerdir.

Keşke dillerinden anlasaydık, bu olağanüstü macerayı bir de onlardan, göçmen kuşların ağzından dinleyebilseydik.

İlerleyen yıllarda, İstanbul semalarından geçerken, kim bilir başka neler anlatacaklardı:

"Bakın çocuklar... Şimdi, dedelerimizin kaldıkları bacaların bulunduğu yerdeyiz. Eskiden şurada, kullanılmayan bir baca varmış. Her sene buraya gelirmiş bizimkiler, komşu evin odasının yan penceresine doluşan çocuklarla, bakışır, bakışırlarmış. Bir ilkbahar gelmişler ki şehir metropol olmuş, ne baca var, ne de komşu çocuklar. O gün bu gündür biz gökyüzünden, onlar yeryüzünden birbirimizi arayıp duruyoruz. Belki siz, belki torunlarınız ve komşu çocukların torunları,

bir gün mutlaka kavuşacaklar diye umuyor, umuyoruz..."

Ekim ayı dikim ve çelikleme zamanıdır, kasım ortasındaki "pastirma yazı" biten mevsimin veda günleri gibidir.

Ve nihayet kış faslı... Aralık sonu "şeb-i yelda" en uzun gece. Yaşayarak öğrenilmiş, tekrân hemen hemen kesinleşmiş ve isim konmuş fırtınalar sıralanır:

Karakış Fırtınası, Zemheri Fırtınası, martta Kocakarı Soğukları...

Mevsim özellikleri eski kasıma göre ayarlanır, kasım yüzüncü güne gelince (yüze çıktık, düze çıktık)... Yüz ellinci güne gelince (yüz elli, yaz belli), sitte-i sevir adıyla bilinen son soğuklara ulaşılınca (sitte-i sevir, mangalı devir, kapıyı çevir) gibi sözlerle müjdeler verilirdi.

Şikayet edilmemekle beraber, eskiden de kışa, gitmesi istenen mevsim gözüyle bakılır. Ancak, her şeyden bir keyif çıkaran o zamanın insanları, bu konuyu da dert edinmezlerdi.

Günümüzdeki modern imkânlarla yapılan meteorolojik tahminlerin daha ileri oldukları muhakkak. Hava, deniz ve kara ulaşımı, ziraat ve sair bazı konular için bu tür teknik bilgiler elbette ki gerekli.

Ama bunların dışında kalanlara, eski usûl tekerrüre dayalı bilgilerle vanılan sonuçlar da yeterli olabiliyor. Daha samimi, daha hayata bağli olma özellikleri de caba.

Zira hava raporu, adı üstünde, neticede bir "rapor". "Sağlık Raporu" gibi, "Tahlil Raporu" gibi...

Orta Kat

Merdivenlerden çıkınca, alt katın büyük taşlığı boyutlarında geniş ve ferah orta kat sofasına geçilirdi. Buraya oturma odası, cumbalı misafir odası, alaturka tuvalet, sandık odası ve selâmlık kapısı açılırdı.

Bu hatın özelligi, evin her yerinden kolayca ulaşılan bir cumbaya sahip oluşuydu. Kendisi gibi küçük pencerelerinden, farklı yönlere doğru hiç umulmadık güzellikte görüntüler verirdi.

Bütün evin sofa ve oda tavanlarında, uçlanı balıksırtı şeklinde motifli çıtalı süslemeler vardı. Tüm tabanlar, enleri geniş, iri budaklı tahta

kaplama.

Temizlik günü silinince evi çok hoş bir ağaç kokusu kaplıyor. Tahta üzerine eskiden halı kilim serilirdi, sonralanı kolay temizleniyor diye muşamba kullanılmaya başlandı. Ancak altındaki tahtalar hava almadığı için bazı mahzurlar ortaya çıktı.

Bir hacim içine kapatılmamış, orta mekâna açık biçimde planlanıp bağlanmış merdiven ve onun yüksek pencerelerinden dolayı taşlık ve sofalar hem ferah, hem de aydınlık.

Oturma Odası

Üç pencereyle bahçeye bakıyor. Geri planda Çakırağa Camisi, yan tarafta Yedikule'ye giden cadde.

Bu odanın kapısına kış aylarında keçe çivisiyle bir battaniye asılır, önce onu aralayıp, sonra kapıyı açarak içerdeki sıcak hava korunmuş olurdu.

Oturma odasına, kış için mavi çini soba kurulurdu. Ön kapağı nikelajlı, küçük küçük pencerelerinden içerde yanan ateşler görünen, üst kapağına çaydanlık konan... Açılıp kapanan ızgaranın altındaki yuvarlak kapağı kaldırılıp, tencere oturtularak yemek ısıtılan, küçük, fakat çok işe yarayan güzel bir çini soba.

Odada kanepe tipi karşılıklı sedirler vardı. Bir ayna ve konsol, üzerinde aşurelikler ve vazolar. Geniş çerçeveli bir tablo, pencerelerde işlemeli keten veya kalın patiskadan beyaz stor perdeler, iki yanlarda Şam kumaşı çatal perdeler ve süslü kornişler ve köşede...

Konsol Piyano

Ceviz ağacından yapılmış, koyu renk cilalıydı. İki yanda sarı madeni taşıma kulplan, nota tablasının sağında ve solunda süslü, döküm birer şamdan, alt kısımda da parlak sarı iki pedal. Bunlar devamlı ayak basması sebebile sürtünmeden dolayı daima pırıl pırıl.

Annemiz, hocalı ve notalı çalardı. Bense Üsküdarlı dayım gibi (doğaçtan) çalanlardandım. Akortçu usta geldiği zaman alt kapak, üst ve ön kapaklar çıkarılır, teller, tokmaklar, kumaştan yapılmış tel yataklan... ile muhteşem konstrüksiyon ortaya çıkardı.

Tekniğin estetiği, hiç de yabana atılır gibi değildi.

Baştan sona büyük bir dikkatle izlerdim. İş bitince, akortçu usta oturur, kapaklarını kapatmadan önce bir güzel çalardı. Hatta döktürürdü. Açık olarak çıkan sesler, olağanüstüydü. Bizimkiler:

- Ders alsaydın sen de böyle çalardın... diye benimle dalga geçerlerdi. Meğer usta da notasız çalanlardanmış.

Ve Müzik

Bizim evde piyanodan başka çocuk udu, zenne udu ve kanun, teyzemizin evindeyse keman, tambur, darbuka ve körüklü armonika vardı. Hemen herkes bunlardan en az birini çalardı.

Türk Musikisiyle içten bir ev atmosferinde, âletten çıktığı andaki doğal sesiyle duyarak, çalanları izleyerek, sorarak, iştirak ederek beraber olmak, anlatılması güç bir ahenk yaşamak demekti. Konser salonunda, çıt çıkmadan, pür ciddiyet ve pür dikkât, baştan sona müzik dinlemek, ayrı bir tarzdı.

Bizimki, cümbüşlüydü. Sohbetin bir yerinde, kalkıp udu alan, ötekileri de peşinden sürükler, yavaştan, bir şarkı başlayıverirdi. Güftede, sohbette geçen ve musiki ihtiyacını işaret eden son kelimelerden biri özellikle bulunurdu: Sevda, muhabbet, ihtimal, ülfet, gönül, Leyla...

Pinl pinl tepside çaylar bir görünüp bir kaybolur, aşka gelen gazel çeker, sesine güvenen bir oktav inceden bitimler yapar, ardından hareketli bir parça gelir, daha da hızlanır, dayanamayan ortaya çıkıp bir güzel oynardı. Şarkılar arasında kısa sohbetler yapılır, sıkıntısı olan varsa, içli bir eserle derdine ortak olunur, sonra da müziğin gücü, onu gamdan kurtanp teselliden, neşeye taşıyıverirdi.

Türk Musikîsi de, Batı Müziği de, her çeşidiyle kendine özgü nitelikler içeren çok geniş bir kompozisyon ailesiydi. Mukayese hatasına düşülmemeli, her biri "kendi yolunda" izlenmeli, kişiler de kendi adına tercih yapmalıydı. Bir müziği, diğerinin şartlarına zorlamakla ancak günübirlik fanteziler ortaya çıkar, çok hoş der geçerler, sonra da unutulup giderdi.

Senfoniyi fasıl gibi icra etmek, bir faslı, oratoryo havasına sokmak, müzikseverlerin eserle oluşmuş bağlarını yok etmek demekti. Sanat

eserleri topluma aitti ve gerçek orijinal etkisi hiçbir şey adına, hiçbir zaman bozulmamalıydı. Besteciler, ilham (esin) bakımından durgun dönemlerinde, gündemden düşmemek veya başka sebeplerle eski devirlerin eserlerini değişimlere uğratmamalıydılar.

Batı müziği, bir oktavdaki 12 notalı ses malzemesi ile kendi hedefi doğrultusunda yapılabilecekleri yapmış, sonra muhtelif aşamalarla, biraz da zorunlu olarak tek sesten çok sese gitme yolunu seçmişti. Uzun bir dönem tonal sistemde, armoni ve kontrpuan başta olmak üzere muhtelif zenginleştirici ögelerle başyapıtlar vermiş, sonra da atonal müzik ve farklı ses çeşitlerine, elektronik müzik gibi yeniliklere yönelmişti.

Türk Musikisi ise, 42' ye varan sesten meydana gelen geniş oktavı, zengin ritm çeşitleri ve farklı hedefiyle yolunu seçmiş, mükemmel makamlar oluşturmuştu. Sözlü müzik yanı ağır basıyordu. Türk Edebiyatı'nın şiir birikiminden ve şarkı için özel olarak yazılan şiirlerden (güftelerden) yararlanıyordu.

Taksimlerin notasız, doğaçtan çalınır olması, asırlardır zevkle dinlenen bir zenginlikti. Taksim... Yaklaşmakta olan fasılın ilk şarkısına öyle bir hazırlar, ruhu öyle bir arzulu kılardı ki, daha ötesi olamazdı.

Giriş taksimi, peşrev, şarkılar, ara taksimi, türküler, saz semâileri ile hareketli fasıl finalleri... Ve farklı makama geçiş taksimleriyle yeni fasıllar... Sözlü-sözsüz, yavaş-hareketli değişimleriyle ahengin zirvesine vanıyordu.

Meşk usûlü ile öğretilen Türk Mûsikîsi, notaya fazla önem vermiyor, toplumun hafızasında, çalına söylene, nesiller boyu intikale dayanıyordu. Bir çeşit "doğal kayıt sistemi" ydi bu. Batı alemi fark etse, "sosyo-biyolojik kayıt metodu bulundu" diye ortalığı birbirine katardı.

Ayrıca, notaya almanın getireceği kesinlik de, bizim musikiyle örtüşmüyordu. Meşk usulüyle dinleyen, kendine özgü algı sitili ile müzikal hafızasına aktanıp, ona uygun şekilde de icra ediyordu. Hânendeler, aynı eseri farklı tavırlarda, farklı inceliklerde okuyor, her icrada yeni tatlar alınıyordu.

Mükemmel bir nota yazılımı bulunsa, eserler tek tip icra edilecekti. İşte bu noktada, "müziğin hedefi" denen husus devreye giriyordu. Her müziğe, amacına göre davranılmalıydı.

Bizim için ortalama bir yazılım kâfi gelecekti ki ona ait çalışmalar da eski dönemlerde zâten yapılmıştı. Bu konuda, eksiklik duymamıza gerek yoktu.

Her müzik kendi imkânlarıyla amacı doğrultusunda, kaldığı yerden devam etmeli, dünyanın tüm müzikleri, özgünlük, nitelik ve zenginliklerini özenle korumalıydılar.

Farklı müziklerden yoksun bir dünya ne çekilmez olurdu.

Radyo

Asrın harikalanından biri, "lambalı radyo".

Vidaları sökülüp arka kapağı açılınca, osilatör, redresör gibi ünitelerden oluşan ve her birine "lamba" denen küme ortaya çıkar. Hepsi farklı yapılarda ve değişik fonksiyonlarda, biçim biçim mat-parlak, sanki seçilmiş gibi uyumlu renklerde ve tonlardaki lambalar, seyrine doyum olmayan, teknik bir efsanenin heykeli gibidir.

Bizim evin radyosu, piyanonun üstünde dururdu. Verev biçimde konmuş süslü beyaz bir örtüsü vardı. Piyano biraz yüksekçe olduğu için, çocuklar radyoyu kurcalamasın diye orası seçilmişti. Ama daha fena olmuştu. Çünkü biz sandalye üstüne çıkarak kullanmaya başlamıştık. Ancak, fiyakalı duran süslü örtü, şehirleri gösteren camı kısmen kapatıyor, görüşe engel oluyordu. Geriye itecek olsak, piyanonun arkasına düşüyordu.

Çözümü, örtüyü düz olarak koymakta bulduk. Pek havalı olmadı. Aceleyle, eskisi gibi düzeltmeden bıraktığımız için evdeki titizlik ekibi, bir süre sonra durumun farkına vardı. Akşam babaya da rapor ettiler ama işe yaramadı.

- Ne örtüsü, radyonun üstünde örtü mü var?..

İlgisi ve dikkati, başka yerlerde olan babamız, birkaç gündür ziyafet hazırlığıyla meşguldü: Bazı akşamlar, seçtiği ünlü bir hikâyeyi, bir roman bölümünü veya güzel sözlerden seçilmiş bir derlemeyi hepimizi toplayıp okurdu. Buna "Edebî Ziyafet" diye isim takmış, ilk başladığında ev halkına davetiye de yazmıştı.

Çocuklar, olayı yemek zannetmişti... Çok ilgimizi çekti, giderek bağlanıp, ailece bekler olmuştuk.

Radyonun istasyon isimleri yazan tarafının yanında, renkleri çok uyumlu kalınca iplikten gevşek dokunmuş güzel hoparlör bezi var. Sesi tabii biçimde yayarak ve yumuşatarak veriyor.

Radyo açıkken içinde yanan sarı ışıkla şehirler zevkle okunuyor. Dünyanın dört bucağından şehirler. Yeşil ışıklı bir göz de, istasyon ibresinin tam yerinde olup olmadığını belirliyor. Sağa sola çevirdikçe, sanki hafiften göz kırparak.

Aramaya devam ettikçe yükselip alçalan konuşmalar. Birbirinden ilginç, değişik, elektriksel sesler duyuluyor. Gece ilerlediği zaman yayınlar azaldığından, uzun aramalardan sonra bir istasyona rastlayınca maden bulmuş gibi oluyoruz.

Yüklük ve Dolaplar

Eski evlerde her odada giriş kapısının bulunduğu yerde bir bölme varmış. Bazı odalarda yüklük, bazı odalarda yıkanma yeri olarak kullanılırmış. (Gusülhâne)

Bizim dönemimizde, bu yıkanma yerleri kaldırılmış, hepsi eşya dolabı olmuştu.

Yüklükler iki bölümlü. Kapının hemen karşısına rastlayan yerde raflı, derince bir dolap, odaya bakan yüzündeyse iki kapılı yüklük vardı. Bu büyük bölümün içinde sandık, bavul, misafir yatakları ve yorganlar bulunurdu.

Dolap kısmındaysa raflara, nispeten küçük eşyalar konur, böylece ev içinde döküntü olmaz, derli toplu bir görüntü oluşurdu. Gerektiği zaman kolayca alınıp kullanılırdı.

Yaz başında yüklük ve önündeki dolap kısmı boşaltılıp temizlenir, çocuklara da gün doğar. Büyük anneye ait ut, kanun, notalar, Uşak'tan gelme küçük halı tezgâhı, sırlı testiler ve saymakla bitmeyecek her şey. Dışarı çıkarılan eşyalar bir süre havalanır, kırıp bozmadan incelememize izin verilir.

Sonra tozları alınıp tekrar özenle yerleştirilir.

Bunların içinde en çok ilgimizi çeken, büyük annenin kardeşine (büyük dayımız) ait eşya.

İlgi alanı çok geniş olduğundan, tamir âletleri, elektrik malzemeleri, tahta pantograf, eski tip ziller, ağaç musluk ve muhtelif kartpostallar biriktirmiş.

Bir de santur çaldığını söylerlerdi. Çok az kullanılan, pek tanınmayan bu müzik aleti ve sesi, uzun süre hayalimizde yabancı gibi kalıyor. Bazı raflardaysa kitaplar. Kimi yıpranmış, kimi zarif ciltli. Sayfa aralarına yer yer konmuş kâğıt yapraklar. Ailenin büyüklerine ait eski yazıyla yazılmış güzel sözler ve şiirler.

Hısım akraba mektuplaşırken, bunları da birbirlerine gönderirlermiş. Bilenlere okutur, hem sözlerdeki anlam derinliklerine, şiirsel ahenklere ve hem de muhtelif üsluplarda, elle yazılmış eski yazının güzelliğine hayran olurduk.

Kamış kalem veya çelik uçla, renkleri çok hoş mürekkeplerle yazılmış, zamanla biraz da solmuş yazılar... Eski kitaplanın sayfalarını çevirdikçe...

Bizim çocuklarımız ve torunlarımız da, ilerde, kitaplarımız arasında kalmış özlü sözlere ve şiirlere rastlayacaklar mı?

Muhtemelen evet. Yalnız, bizim dönemimiz devamlı yeni ev, yeni araba ve yeni eşya dönemi.

Bu kadar ürünü pazarlamak için de reklâm denen olayın zirveye yerleştiği bir devir. Güzel sözler, kelime oyunları, hatta şiir dahi reklamlara girmiş.

Bu nedenlerle torunlarımıza, eskinin bize bıraktığı edebî mirastan daha farklı şeyler kalacak:

Boğaz'a sıfır
Üç yüz ay vâdeli
Yalıda yaşamaya var mısın,
güler mi, ağlar mısın...

Özel iskelesinde yat.
Bahçesinde bin bir nebat.
Peşin fiyatına
Üç yüz ay.
Kira öder gibi,
şarkı söyler gibi...

Çatısında hem paratoner
hem de radar.
Güvenle otur,
tâ fecre kadar.

Hemen gel (şovrum)umuza,
şahsen, ismen... Ne gerek var rumuza.
Sevgiyle, ömür boyu, omuz omuza

Haydi, ver artık kararını.
Ya atla lüks yata
Ya razı ol tahta sala.
Üç yüz ay vade,
Kim öle, kim kala...

Yüklüğün esas büyük kısmındaki mevsim temizliği de aynı bir alem.

Yatak, yorgan, battaniyelerden başka, sandık ve bavullanın da bulunduğu bu yüklüklerde hepimizin ilgisini çeken pek çok şey var.

Eski zamanın tutumlu insanları, ilerde lazım olur düşüncesiyle bütçelerinden ayırdıkları küçük tasarruflarla birçok eşya alıp bir kenara koymuşlar. Tahsildeki çocuklara muhtelif defterler, boyalar, diğer ev gereçleri, havlu, çarşaf, hediye, çeyiz... vesaire.

Ayrıca özellik taşıyanlar... Büyük annenin süs işlemesini kendi yaptığı mavi bohça içinde, ipek namaz seccadesi, yazmalar, kılaptan işlemeli çeyiz havlusu, İsfahan işi masa örtüsü, Kandilli yazması bohça ve daha başkaları.

Bir De Mendiller

İtina ile katlanmış, hanım ve bey mendilleri.

Bayramlarda, özel günlerde hediye edilmek veya evde kullanılmak üzere seçilmiş beyaz, renkli, işlemeli, dantelli, oyalı mendillerin, süs eşyası olarak veya temizlik için bulundurulan türleri vardır.

Sevgiliye hediye ve haberleşme gibi işlevleri de yerine getirir. Gönderilen mendili almak veya bir zaman sonra iade etmek çeşitli anlamlar taşır. İşlemelerinde sitemler, müjdeler gizlidir.

Halk oyunlarında, oyunu idare etmek üzere oyun başı da mendil kullanır.

Yolculuğa çıkanlara, gurbete giden trenlere, vapurlara mendil sallanır. Gözden kaybolana kadar...

Şiirlere, şarkılara, türkülere de girmiştir hâliyle.

Zamanla bu güzellikler, batılılaşma, modernleşme, çağa uyum sağlama adı altında yok olacak, yerine, kullanılıp atılan kâğıt mendiller çıkacaktı. İyi de, bunlar sevgiliye gider miydi, onlu, yirmili ambalajlarda? Çokça alırsak, promosyonu da olur muydu? Kullanılıp çöpe atılırsa, derin bir anlam taşır mı?..

Limandan vapurla giden yolcuya kâğıt sallanır mıydı, oldu olacak pankart açsaydık?!

Ya Üsküdar türküsü? Yolda kâğıt mendil, pet şişe ne bulursak lokumlanı oraya mı dolduracaktık?

Yavaş yavaş kaybolup gidecekti, bu zarif gelenekler.

Peki, ya ilerde, batı âlemi, hayatını yavan bulup "Yahu bunlar ne güzel âdetlermiş, biz de yapalım" derse? O zaman biz: Ne yapacaktık!?

Elbise Dikimi ve Parça Bohçası

Bazı terziler eve günü birlik gelip elbise dikerlerdi. Ailenin beyleri o gün evde durmazlar, çocuklarsa arada kaynarlardı.

Patron denilen rengarenk çizgilerle kaplı büyük kâğıda ilgi gösterir, kesip kayık, hokkabaz yapsak diye beklerdik. Bu zor işin, bir iki güne sığmasına da hayret ederdik.

Sonunda, iyice dağılmış bir odayı arkasında bırakan hengâme nihâyet biter ve artan kumaşlar "parça bohçası"nda saklanmak üzere aynılırdı. Gerekli olunca kullanılmak, elbiseleri hemen atmayıp, eklerle, yenilemelerle yaşatmaya devam etmek için. Gömleklerin yedek yakalanyla hepsi bir arada.

Hiçbir işe yaramayan kumaş parçalanıysa, şeritler halinde kesilip birbirine düğümle eklenir ve atölyesine götürülüp özel tezgâhında

ufak bir ücretle dokutularak "pala" yaptırılırdı. Halı gibi, kilim, yolluk, sedir örtüsü gibi çeşitli amaçlarla kullanılırdı. Tesadüfi renk birleşimleri çok güzel, ahenkli desenler, dokular yaratırdı.

Dolap boşaltmak, eşyalarla beraber, geçmişi tekrar yaşamak gibi. Yılda bir kere olsa bile....

Misafir Odası

Özelliği cumbalı oluşuydu ve günlük konuşmalarda aile arasında "misafir odası" diye söz edilirdi. Cumbanın geniş yüzündeki pencereler Cerrahpaşa Caddesi'ne bakar, dar pencerelerin birinden küçük meydan ve esas Aksaray Meydanı'na giden geniş cadde, diğerinden de Cerrahpaşa'ya çıkan yokuş görünürdü. Büyük annemizin gelinlik döşemeleri buradaydı ve buraya "gelin odası" da denirdi.

Odalara verilen bu isimler, eve ve hayâta bir özellik katar, kişilik kazandırırdı. Sadeleşme diye, hayattan ve dilimizden atılan kelimelerle anlam zenginliği yavaş yavaş ortadan kalkacak, salon ve oda, kâfi gelecekti. Acaba iyice ayıklayıp, tek kelimeye mi dönseydik...

Avlu, Hayat, Sofa, Eyvan, Baş Oda, Taşlık, Misafir Odası, Gelin Odası, Cumbalı Oda, Sandık Odası... Ve aklımıza gelmeyen nice güzel, zarif, müzik gibi kelimeler...

Medar-ı iftiharımız, dil zenginliğimiz.

Ve Cumba...

Ekli plan krokilerinde ve pek çok örnekte görüleceği üzere Türk Evi'nde cumba, her konuda olduğu gibi, dikkatli ve hesaplı kullanılmıştır. Süs olsun diye, dıştan havalı görünsün diye yapılmamıştır. Üç aynı yönde, farklı görüntüler sağlayarak, zengin bir seyir imkânı sunmak için düşünülmüştür. Yolu ve bahçeyi daraltmasın diye giriş katlarina cumba koyulmamıştır.

Zemin katlar yerden yüksek yapılmamış, sokaktan girişi düzayak, bahçeyle bağlantısı kolay evlerde yaşanmıştır. Sıraladığımız bu ve benzeri özellikleri içeren fonksiyonel tutum, cephe estetiğini de biçimlendirmiş, cumba da böylece Türk Evi üslubundaki müstesna yerini almiştir.

Bizim evdeki misafir odası, cumbada dört ve yanlarda iki, toplam altı pencereyle ışık ve hava alırdı. Sarı kadifeli üçer kişilik dört tane koltuk. Yaldızlı konsol ve ayna, üstünde mermer ayaklı, fanuslu iki büyük lamba, zarif bir oval tepsi ve yağlı boya tablolar, üç ayaklı, çift tablalı, yuvarlak yüksek sehpalar.

Perdeler de oda takımının kadifelerinden yapılmış. Yaldızlı korniş ve kumaş trapeler, toplama topuzları ve saçaklı ipek kordonlar.

Evin ön cephesi sağlı sollu çınar ağaçlarıyla başlayıp devam eden Cerrahpaşa Caddesi'ne bakıyor.

Ana kitleden hafifçe öne çıkan cumba, görevini abartmayan bir tevazu içinde. Çınar ağaçlarının gövdelerindeki sarı tonlanı, zeytin yeşili ve bej rengi lekeler; evlerin hava etkisi ile eskimeye yüz tutmuş tahta kaplamalarıyla beraber mükemmel bir ahenk yaratıyor.

Genellikle kullanışlı ve çok pahalı olmayan, sade eşyalar içeren evin, samimi görünümünden çok farklı olan bu odaya, zaman zaman ziyaret edilen bir müze gözüyle bakardık. En çok kullandığımız bölümse, bize pek cazip gelen cumba idi. Diğer kısımları çok resmi bulurduk. Misafir gelince, büyüklerin zoruyla yanlarına çıkardık. Onlar da;

"Zebilhâne bardakları dizildi gene..." diye dalga geçerlerdi. Sonra birbirleriyle koyu sohbete dalarlardı.

Çocuktuk, konuşmaları fon müziği gibi gelirdi bize. Bir köşede yan yatırılmış sandalyeden tekne içinde, kaptan olarak, denize açılmak gibi işlerimiz vardı. Kimimiz sütçü olur, misafirlere de süt satmaya kalkardı. Çocukluğu kabul etmeyen bir arkadaş da, çerçevesi kaybolmuş gözlüğün tek camıyla monokl yapar, hepimize tepeden bakar, bazen de camı düşürür, fiyakası bozulurdu.

Cumba, yaz-kış, gece-gündüz, fırtına, yağmur, hep değişik görüntüler sergilerdi. Özellikle karlı kış geceleri manzarası çok güzeldi. Seyrek sokak fenerlerinin sarı ışıkları kuvvetli veya hafif, her yana akseder, boşalan caddenin taş kaplamasını ve düz giden, kavisle dönen, tramvay raylarını sarıya boyardı. Tüpten yeni çıkmış gibi temiz, pırıl pırıl bir sarıya.

Sonra, kar yağmaya başlar.
Raylar yavaş yavaş örtülür, görünmez olur.
El ayak çekilir,
hiçbir vasıta kalmaz...

Giderek, kaldırımları da örter.

O zaman, sadece meydan kalır,
Beyaz rengin üstüne
en güzel sarı hangisiyse,
ona boyanmış meydan.

Aksaray'da cumba penceresinden, bir kış gecesinde:

Herkes karanlıkta
neden
onun ışığı yanık.

İş mi yetiştiriyor
sabaha.
Uykusu mu kaçmış
güzel gözlerinden.

Hasta mı,
hastası mı var.
Nüfusta bir eksilme mi,
yoksa
yeni bir can mı yolda.

Herkes, herkes karanlıkta
Neden onun ışığı yanık.

* * *

Neden hangisi, belki de sayılanların hepsi
Gece hali... yollardaysa, çok zorda kalmış biri
Yardım etmek ümidinde, sabırla bekleyecek
Karanlıklar içinde yanan sokak feneri.

İlerleyen on yıllarda, cumbalar kayboldu, betonarme çıkmalar inşaatları istila etti, bir kısmı balkon olarak yapıldı, sonradan camekan ile kapatılarak ya çamaşır kurutma yeri diye kullanıldı, ya da eşya deposuna dönüştü. Fazla yüklenen çıkma sisteminde, eğilmeler nedeniyle çatlaklar oluştu, yağmur suları balkondan balkona akarak tavanları tahrip etti.

Bazı balkonlar da odaya, salona katıldı. Çirkin cepheler oluştu. Küçük de olsa, bir sandık odası planlanmasını kimse kabul etmedi. İkinci tuvaletleri iptal edip depo diye kullanmak âdeti çıktı.

Madeni dökümle yapılan süslü, oymalı sokak fenerleri de borulardan veya betondan imâl edilir oldu.

Misafir odası yavaş yavaş kalktı. Apartman dairelerindeki oda ihtiyacı ve yaşama anlayışındaki değişimler, oturmayla ziyaret ayınımını kaldırdı. Giderek misafirlikler de azalmaya başladı.

Günlük hayâtın aynı yerlerde akışı içinde, bir akşam yemeği sonrası gelip, tertemiz ve çok farklı bir odaya buyur etiğiniz misafirlerle geçireceğiniz birkaç saat, sizi her bakımdan yeniler, huzurlu bir uyku sonrası, ertesi güne zinde başlardınız.

Belki ilerde, tekrar dönülecek. Biteviye odalardan sıkılan sakinlere değişik bir ortam sağlayarak az da olsa huzur verecek.

Hayatın hengâmesinden kendini kurtarmış, sessiz sakin, zamanı dinleyen misafir odaları...

Üst Kat

Orta kat sofasına bakan merdivenlerden devam edilirse, üst kata, aynı büyüklükte sofaya ulaşılıyor. Merdiven bitiminin sağında ve solunda "kepenk üstü" denen, süslü korkulukla çevrili birer çıkıntı var.

Ön kenarı hafif kavisli bu set, muhtemelen aşağı bakmak için kullanılıyor. Son basamak yanlarının bu kadar zarif tertiplenmesi, kayda değer bir özellik.

Büyük annenin gelinlik yatak odası, şimdi antika sayılan parlak pirinç kürelerle süslü karyolasıyla hatırımda kalmış. Yerden biraz yüksekçe olduğu için karyola iskemlesi denilen ahşap bir basamakla çıkılıyor. Odada ayrıca ceviz sandık, üzerinde dantelli beyaz sandık örtüsü, ceviz havluluk, bir de "aynalı dolap" var. Oymalı ceviz süsleri olan kristal aynalı bir elbise dolabı.

Eskiden gardırop kelimesi pek kullanılmazdı. Yatak odası takımındaki elbise dolabına aynalı dolap derlerdi. Bu dolabın geniş tek bir kapısı vardı ve madeni germen menteşeyle ardına kadar açılırdı. Bugünün doksan derece açılabilen kapağıyla kullanım imkânlarını engelleyen, tek özelliği dışardan görünmemesi olan, iç kısımdaki çıkıntısı, eşya dayamayı ve alıp koymayı engelleyen, kısa sürede ayarı bozulup, kapakta düşmeler yapan modern menteşesine kıyasla germen tip çok

çok ilerdeydi.

Acaba menteşenin dıştan görünmesi bu kadar kötü müydü? Ve eğer kötüyse estetik uğruna bu kadar mahzur çekilir miydi?

Şifoniyer kelimesi de kullanılmazdı. Konsol denirdi. Üstü mermer tablalıydı ve duvara dayalı aynası vardı.

Annemizin yatak odası takımındaysa, devir farkı hemen belli oluyordu:

Nikelajlı, sade tasarımlı karyola, oymaları ve süsleri olmayan düz ceviz kaplama gardırop, parlak madeni kulplarla modern bir görüntü.

Tuvalet masası ve puf, yatak odası takımına girmiş. Üzerinde çeşitli parfümler. Çok zarif, renkli, cam şişelerde, grafik tasarımı mükemmel etiketlerle Avrupa esintileri taşıyan romantik isimler:

Şa nuar... suar do Pari... arpej...

Takımı tamamlayan bir de şezlong. Tek kişilik yatak boyutunda, kumaş kaplı, silindirik bir baş dayama yastığı olan bu ünite odaya sığmadığı için sofada durur, çocuk oyunlarına malzeme olurdu.

Bu kattaki diğer bir oda, sandık odasıydı. Çok nadir kullanılan eşyalar konuluyordu. Ayrıca bu odadan çatı arasına ve oradan da dama çıkış vardı.

Eskiden çatılar, sınırlı bütçeler sebebiyle tamir edilmediği için sık sik akardı. Üst kat sofasına, çeşitli leğen ve kaplar konur, damlayan sular toplanır ve yağmur bitince temizlik yapılırdı.

Birçok evde ortaya çıkan bu yaygın sorun, zaman zaman esaslı bir onanım yapılarak ortadan kalkardı.

Üst kattaki üç tane yatak odasının ikisinde yüklük ve dolap var. Bunların ikisinde yüklük ve dolap vardı.

Yazın serin ve havadar olan sofa, kış aylarında çok soğuk ve esintili.

Güzel havalarda deniz kenarından topladığımız yassı, yuvarlak tuğla benzeri taşları, kış akşamları soba üstünde ısıtıp, yorganların altına koyarak, yatakların bir nebze sıcak olmasını sağlıyoruz.

Eski evler, ahşap karkas taşıyıcı sistemle inşa edilir, dış yüzüne bindirmeli (genellikle yalı basması denen şekilde) tahta kaplama çakılır, duvarların iç yüzüyse bağdadi adı verilen çıtalı sıva ile kaplanırdı.

Bu sebeple rüzgâr, kısmen içeri girer, yazın evin havadar ve serin olmasını sağlardı. Kış aylarında bir veya iki oda ısıtıldığı için, soğuk ve iç esintiye o kadar da önem verilmezdi.

Pencereler

Dik uzun biçimli pencerelerin, üst kısımlarında genellikle kafes bulunurdu. Yassı ve bir yüzü hafif kavisli ahşap çıtalarla yapılan kafesler aşağı ve yukarı sürme şeklinde hareket eder, güneş ışığını azaltır ve ev içinin mahremiyetini sağlardı. Dışarıdan oda içi görünmez, fakat içerden dışarısı seyredilebilirdi.

Pencereler düşey sürme şeklinde hareketliydi. "Sürme pencere" denirdi. Sonraları batıdan ithal (giyotin pencere) terimi geldi, ince yapı elemanı olarak, bu isim başlığında derslerde okutuldu, kitaplara yazıldı. "Batıdan gelsin de ne gelirse gelsin" zihniyetiyle kabul gördü. En olumlu nitelikleri bünyesinde toplamış, cana yakın bu güzel evlere hiç yakışmayan böylesi sevimsiz bir terimin terk edileceğini umuyorum.

Pencere bahsi geçince, Ankara'da oturan büyük teyzemizi hatırlarim. Güzel sözlere, şiir ve mânilere meraklıydı. Küçük küçük kâğıtlara yazar, biriktirir, arada bir İstanbul'a gelip bizde kalır, ben de bir deftere, sıralayıp, temize çekerdim. Pek memnun olurdu.

Cam kenarında oynamamızdan hiç hoşlanmaz, ikaz ve nasihatlerini, halka mal olmuş manilerle ve gayet hafif sesle, mırıldanır gibi yapardı. Hani "duyması gereken duysun..." gibilerden...

Dayanma pencereye
Kıracaksın camı yar
Acep neye varacak
Bu işin encâmı yar

Zaman zaman oyun oynayanlara takıldığı da olurdu:

Attıkça düşeş gelir
Bu ne aksi zar bende

Bir vefasız yar için
Her gün ah û zâr bende

Ankara'da oturduğu eve nazaran, Aksaray'ın caddeleri, meydanı çok hareketli ve eğlenceli olduğundan bizim evi pek severdi. Biraz şişmancaydı, merdivenden hoşlanmaz ama evin düzenine de uyar, kendine özel tik..tak..larla, of... pof...lardan kuvvet alarak iner çıkardı.

Eski evlerde, ısıtılan odaların pencere kenarlarından giren rüzgârı kesmek için ayrıca önlem alınırdı:

Çöpe atılmayıp, katlanıp saklanan ambalaj kâğıtlarından, üç parmak eninde şeritler kesilir, un ve su karıştırılarak, yapıştırıcı özelliği olan sıvı elde edilir, kesilen şerit kâğıtların bir yüzüne sürülerek, pencere kenarlarına özenle yapıştırılırdı. Zirt pirt temizlik yapılmadığı için, pencere açmaya ihtiyaç da kalmaz, baharda bantlar çıkarılır ve çerçeveler silinirdi.

Zaman değiştikçe, bunlara gerek kalmayacak, konfor ve kolaylık günlük hayatı işgal edecekti.

Neyi, ne için, nereye kadar tükettiğimizin farkında olmadan aşırı bir süratle, doludizgin yaşamaya başlayacaktık.

Evdeki eski-yeni eşyayla duygusal bağlarımız kesilecek, giderek ahbaplık ve dostluk da yara alacaktı.

Aksaray Çevresi ve Gezi Yerleri

Renkli bir coğrafyaydı Aksaray. Cerrahpaşa yokuşunda, irtifayı; meydan civarında, düzlüğü, platoyu anlatırdı.

Denizi de vardı Aksaray'ın: Yenikapı. Sandallar, mavnalar... Hem otomobil ve otobüsleri, faytonları. Hem de treni ve tramvayi... Hani bir de havaalanı olsaydı...

Gezilecek birçok yer, Aksaray'a yaya mesafesindeydi. Yürümek, çok yaygındı. Çevreyi görme ve her şeyiyle iyice tanımayı sağlar. Masrafsızdır. Yollara para saçılmasının önüne geçer.

Büyük annemiz, İstanbul'u ve Aksaray'ı çok sever ve çok iyi bilirdi. Bu semtle adeta bütünleşmişti.

Yeğenleri ona "Aksaray Hala" diye hitap ederlerdi. Her konuda ona danışılır ve her yere onunla beraber gidilirdi.

Büyük anneyle, Beyazıt çevresinde Bakırcılar caddesi, Çakmakçılar Yokuşu... Çantacılar, Şapkacılar, Yağlıkçılar, gibi her türlü alış verişin ardından, muhtelif kapılardan birinden çarşı içine girip gezdikten sonra Çukur Muhallebici'de üçgen kaşıklarla tavukgöğsü yemek, Mahmutpaşa'nın zenginliğini izleyerek simit alıp aşağı doğru devam etmek, Misır Çarşısı, Pazartesi Pazarı çiçekçileri dolaşıp, Eminönü veya Sirkeci'den tramvaya binip tekrar Aksaray'a dönmek.

Özellikle İstanbul dışında oturup bize, yatıya gelen hısım akraba için, tadına doyulmaz bir gezmeydi. Gelin olan, çeyiz düzen, ev ve eşya yenileyen, herkesin yardımcısı "Aksaray Hala" ile.

Oyalanmak, efkâr dağıtmak için Aksaray ve çevresi bulunmaz nîmetlerle doluydu.

Yenikapı

Meydandan deniz tarafına dönerken sağ köşede beyaz mermerden yapılmış, pencereleri yeşil boyalı küçük bir yapı vardı: "Muvakkithane".

Pertevniyal Valide Sultan Türbesi ve Sebili ile beraber inşa edilmiş, istimlaklerde yıkılmış ve yeri değiştirilmişti.

Mevsimler boyu güneşin izlenebildiği, konunun uzmanı "muvakkit" tarafından saat ayarlaması yapılan bir mahâldi.

Eşyaları ve kütüphanesi ile tanzim edilip yeni nesillere ve kenti gezenlere keşke yerinde gösterilip anlatılsa bu zenginlikler...

Ve sağa döner dönmez aydınlık etkisiyle beraber, yosun kokusu gelir, sanki Marmara "ben buradayım" derdi. Kendi hâlinde çay bahçeleri ve çakıllı bir sahil....

Yenikapı'ya deniz yoluyla odunluk ağaç nakliyatı yapılır, kıyının berisindeki depolarda muhtelif boylarda kesilip, istiflenip satılırdı. O zamanki nüfus azlığı sebebiyle ağaç kesimi, henüz orman kıyımına dönüşmemişti.

İnşaat ve dekorasyon işleri çok fazla olmadığı için ahşap, tasarruflu ve

yeteri kadar kullanılıyordu. Sahile doğru inerken uzaktan uzağa hızar sesi duyulur, denizden esen hafif rüzgâr odun ve talaş kokuları getirirdi.

Sirkeci Halkalı tren hattı da Yenikapı İstasyonu'ndan geçer, çay bahçeleri arasından buharlar içinde lokomotif ve vagonlar düdük sesleriyle uzaklaşırdı.

Aksaray Meydanı'ndan Lâleli istikametinde, sağa dönüldüğünde, bunların hepsi bizi beklerdi. Aksaray'ın sahili söz konusu olunca, "deniz"le ilgili duyumlarımız, bilgilerimiz, hayaller ve hatıralarımızda hep Yenikapı vardı.

Meydandan çabucak ulaşılan kıyılar, kimine anlık etkilerle ruh tazeliği ve huzur verir, kiminin yorgunluğunu alırdı.

Kimi de, okullarda öğrendiği “hava basıncı"nın sahillerle bağlantısına takardı.

Deniz seviyesinde
76 santim civa sütunu
ve dibine
yaptığı basınç eşittir 1 atmosfer.

Okur, dinler dururdu.
Ama fizik, merakına yetmezdi.
Deniz seviyesi denen, sahillerdi.
Fakat ne vardı cıvanın dibinde, kum mu
bir midye kabuğu mu.
Lôdos, uzak sulardan neler getirmişti,
ve poyraz, götürmüş müydü
bilinmeyen yerlere.

İçinden çıkamazdı,
76 santimlik civayı
doğru dürüst bir yere oturtamazdı.

Kolaydı bilimin işi,
bu kadar... der, noktayı koyardı.

Üstünü çözmek ona dert olurdu.
Gözü barometrede... düşünce basınç,
koşardı sahillere.

Kabaran dalgalar, sakinleşen deniz,
yükselen-alçalan basınçla
geçti zaman.

1 atmosfer hep sabit.
Değişense, ele avuca sığmayan
dalgacı, avare, öfkeli... dalgalar.

Arada bir, üstüne gelir,
söyler ve kaçarlardı:
- Neden bu sıfatlar? Nitelik, yük gibi..
Biz ise, ağırlıktan kurtulmuş,
varla-yok arasındayız,
adı üstünde: "Dalga"yız.

Ölçüp biçmeye kalkma:
Dalga boyu, sana ancak teselli olur.
Bize dikkatle bak.
Var'la-yok arasını tanı.

Muamma... işte ordadır.
Düğümü çözen nokta,
"dalga geçilen" noktadır.

* * *

Düşündü, haklıydılar...
Aradığını galiba buldu,
76 santim civayı, dedikleri yere koydu... ve
kurtuldu.

Aksaray Parkı

Meydandan Topkapı yönünde, ana cadde ile Tramvay depolanı arasındaki alanda Aksaray Parkı vardı. Bir kapısı ana caddede, diğer kapısı depolar tarafında. Küçük ve sade bir bahçe. Alışverişe gidip dönenler nefeslenmek için otururlar, çocuklarını veya torunlarını gezdirenler de gelirlerdi. Ev bahçesi gibi samimiydi.

Henüz otomobil çok yaygın değilken ve trafikle ilgili fazla terim yokken, bu parkın yola bakan kenarlarına, günün birinde "park yapılmaz" diye yazan küçük tabelalar kondu. Hiç anlam veremedim. Burası zaten park, üstüne tekrar park yapılacak hali yok, niye bunu

yazdılar diye çocuk kafama dert olmuştu.

Zamanla, dışarıdan ithal her türlü ürünün, ilgili terimlerini de beraberinde getirdiğini ve bunların yerleşip, devamlı olarak kullanıldığını görecekmişiz.

Dilimizde karşılığı olmayan, yeni icatlara ait bazı terimleri yabancı dillerden almamızın normal olduğunu, ancak karşılığı bizde de bulunan kelimeler yerine, ithal olanları benimsemenin gereksizliğini unutacakmışız.

Günlük konuşmalarda ve yazı dilinde, çok sayıda yabancı kelime içeren bu tür yönelimler, kişilere farklılık kazandırması, bilgelik havası vermesi, batılı ve çağdaş nitelikli etkiler yapması ve benzer sebeplerle moda haline gelecekmiş.

Oturma ve yemek odası yerine (salon sal-a-manje) denecek, söylene söylene (salon salmaç) haline gelecek ve giderek terk edilecekmiş.

Kır gezmelerimiz piknik olacak, "şov" larla renklenecek...

Bahçeler "gardin"laşacak...

Leylak rengi rejim yapıp "lila" haline gelecekmiş.

Kültür kelimesi de benimsenecek, fakat anlam bolluğu ile karmaşıklık yaratacakmış:

Kültürlü adam, kültür mantarı, kültürfizik, kültür balığı derken... Ağır ve ümitsiz bir hastalık haline "bitkisel hayat" diye takılacak isim, bin bir renkli çiçeklerin, bahar coşkusu içindeki ağaçların ve masal ormanlarının çok gücüne gidecekmiş. Hele ki "Bir bahçıvan bitkisel hayata girdi" haberi...

Eski, yeni ve ithal kelimelerin yarattığı dil hengâmesi içinde "Park yapılmaz" masum kalacak, neler, neler... duyacakmışız.

Kentin en değerli "lokasyon"unda
farklılaşma "trend"iyle,
"minimal konsept"li dairelerde..
"kul" takılıp,
"kadraj"lardan uzak...
"branç" keyfi yaşarken,
"meyl"ler alacak,

"çet"leşip
"fesvud"da buluşacakmışız.
Hem de yeni "leptop"umuzla,
ve de hiç peşinsiz taksitle.

Ne "kredi" kartı,
ne sözleşme, ne tedbir.
"Karizma"nız kefil,
sözünüz senettir.

Saraçhane

Bulvardan yukarı doğru çıkılınca, Bozdoğan Kemeri, İtfaiye ve Sarachane Parkı'na ulaşılırdı. Bu parkın bakımlı, rengarenk çiçekli güzel bahçesinin çimenleri üzerine, yer yer küçük ikaz yazılanı konmuştu: "Korumak Vazîfenizdir"

Rahatsızlık vermeden yapılan bu nazik hatırlatma, bizi çok duygulandırmış, parka isim takmıştık. "Gezmeye nereye gidelim" deyince "Korumak Vazifenizdir"e diyerek seçimimizi yapardık.

Bozdoğan Kemeri'nin taş örgüsü görünümüyle, çimenler ve çiçekler güzel bir beraberlik oluştururlardı. Henüz trafik yoğun olmadığı için kemerin yan duvarları egzozla simsiyah olup, yağ içinde kalmamıştı.

Yıllar sonra, hayalimdeki şekliyle, bir Bozdoğan Kemeri kompozisyonu yapmıştım. Sergiyi gezenlerden bâzıları, tuhaf karşılamış, "İstanbul böyle değil ki" diye tenkit bile almıştım.

Genişten de geniş caddelerin, dev alt geçidin varlığı kabullenilmiş, muhteşem tarihî kemerin, motor homurtuları ve klakson çığlıkları arasında, egzozla boğulmuş hâline alışılmış, her şey trafiğe odaklanmıştı.

Araçlar hızla akmalıydı, gerisi hiç önemli değildi.

Duygularda nasırlaşma nasıl bir şey diye hep merak ederdim.

Yukarda bahsettiğim ikaz yazısı, aslında bütün İstanbul'a yazılmalıydı. Tarihi Yarımada'ya (Sur İçi' ne), Boğaz'a, Haliç'e, Galata'ya...

Her değerini, her güzelliğini, her yadigâr eserini korumalıydık lstanbul'un.

Hisarların, kemerlerin, içlerinden, hiçbir trafik yolu geçirmemeliydik...

Külliyeleri orasından burasından bölüp dağınık parçalara ayırmamalı...

Yemyeşil tepelerden sekerek geçip, kentlere hayat veren su kemerlerini baraj gölleri içine batırmamalıydık.

Ahşap evleri, meydanı, çeşmesi, çınarlarıyla eski mahalleleri yok etmemeliydik. Kökten budanan tarih, sulayınca yeniden çıkmıyordu.

Teknik; kültürel mirasın ve insanlığın hizmetindeydi, mutlaka farklı çözümler bulunabilirdi.

Hep aynı hataya düşülüyor, dönem dönem imar yoğunluğu artışına izin veriliyor ve yanlış büyümelerin sonucu meydana gelen temel hizmet paniği, acele çözümler isteyince olanlar oluyordu.

Üstüne üstlük üniversitelerin şehircilik derslerinde eski kent dokularının aynen korunup, şehir gelişiminin dış bölgelerde "lineer" şemalı çözümlerle yapılması gerektiği öğretiliyordu.

Bir merkez etrafında gelişen tradisyonel şehrin, tavsiyeye şayan olmadığı, bir kenti mütemâdiyen büyütmektense, bir sınır çizip bırakmanın, başka yerleşmeler yaparak genişlemeyi dağıtmanın ve de lineer şehri uygulamaya koymanın daha doğru olacağı anlatılıyordu.

Önemli bir dersti Şehircilik. Güzel bir hayat için, şehir denen yerde, doğal, tarihsel, arkeolojik değerleri korumayı ve yaşatmayı öğütlüyor, bunların nasıl yapılacağını izah ediyordu.

Eski Türk şehirlerindeki başarılı çözümlere de zaman zaman işaret ediyordu. Yalnız, yüksek öğrenimde değil, ta ilkokuldan beri okutulmalıydı.

Genç üniversiteliler bu müspet bilgilerle zenginleşirken uygulamalarsa kural tanımıyordu. Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusuydu.

Güzel bir parktaki çimenlere nazikçe iliştirilmiş yazı, ömrünü çoktan tamamlamış, duygusuzluğun ve çıkar borazanı cayırtısının yanında hoş bir seda olmuştu:

"Korumak Vazîfenizdir"...

Ev Ürünleri

Bahçedeki asmadan yaprak toplanıp salamura yapılır, cam kavanozlara salça ve domates tuzlama basılır, muhtelif turşular kurulurdu.

Kış içindeyse "tükenmez" yapılırdı ki bugün unutulmuş gibi...

Tükenmez, bizim çocukluğumuzda kullanılmazdı. Büyüklerin anlattıklarından hatırımızda kalan bilgilere göre, ayva, elma, armut ve muşmula, kabuklu olarak doğranır, içi sırlı küpe doldurulup su ilâve edilir, ağzı kapatılıp bağlanır ve sıcak bir odada bekletilirmiş.

Bir hafta kadar sonra tükenmez oluşurmuş.

Küp musluğundan veya kepçeyle suyu alınıp, meşrubat niyetine içilirmiş. Alınan kadar üstüne aynı miktarda su ilave edilir ve uzun süre bu şekilde devam edermiş.

Dolma kalemin çok kullanışlı olmamasından dolayı, ilerleyen yıllarda geliştirilen koyu kıvamlı, akıcı olmayan mürekkebiyle uzun süre dayanan ve doldurma işlemini ortadan kaldıran kalemler yapıldı. (Tükenmez kalem) diye isimlendirildi. Hâlâ devam ediyor.

Bizim meşrubat "tükenmez"imiz ise unutulup gitti.

Geceler

Soba üstünde kestane kebap ve kalburda mısır patlatmanın yanı sıra bazı kış geceleri, yemekten sonra Vefa'ya boza almaya giderdik. Yaya gidiş dönüşlerin gece manzarası çok güzel olurdu. Seyrek sokak fenerlerinin aydınlattığı tenha yollar, cumbalı odaları ışıklı ahşap evler, uyumaya hazırlanan sakin mahalleler. Temiz ve sağlam kar havası... Lacivert gökyüzünde uçuşan kar taneleri, hiç hafızadan silinmeyen güzelliklerdi.

Sonra boza ve sarı leblebi alıp dönerdik. Semtler düzenli ve disiplinliydi. Toplum da buna yardımcı gibiydi. Geç, erken, demeden herkes her yere gider gelir, vukuat olmaz, tatsızlık çıkmazdı.

Langa Bostanları

Aksaray'la Davutpaşa arasındaki Langa semti bostanlanıyla ünlüydü. Yedikule'ye doğru giden caddenin ilerisinden sağ istikamete dönülerek ulaşılırdı.

Bir köşede ağaçlar altında tahtadan yapılmış oturma yerleri...

Basit bir âlet gurubu: Kuyu üzerinde çark, çıkrık ve kovalardan oluşan "bostan dolabı". Çocuklar için müthiş bir yer. Dolap beygirinin yavaş yavaş dönüşü, mafsallı kaplardan dolup boşalan inci taneleri...

Peş peşe, oluktan, sebze dikili alanlara gidip yayılan bu suyla bostan sulanırdı. Tahta sıralarda oturulup dinlenilir, meşhur Yedikule marulu yenir, alış veriş yapıldıktan sonra dönülürdü.

Seyrine ve tadına doyum olmayan, kalabalıktan, sıra beklemekten tartışmalardan uzak, temiz havada ve tabiatın içinde böylesi bir alış veriş.

Kuş sesleri...

Çiçeklerden, ıslak topraktan yayılan rayiha...

Ve her şeyden uzakta, zamanı, bostan dolabına ayak uydurup yavaşlatmış bir sükûnet beldesiydi, Langa Bostanları...

Renkli semt Aksaray, çakıllı sahilinde Yenikapı'sı, ev bahçesine benzeyen parkı, zengin semt pazan ve diğer özellikleriyle bir masal gibiydi...

II. Bölüm

İlkokullar

Annemiz çocukluğunda, Aksaray'daki evin biraz ilerisinde bulunan Hilal Mektebi'nde (ilkokula) başlamış. Bir konakta hizmet veren bu okulun, çift kanatlı dış kapısından, arabalıkların bulunduğu birinci bahçeye girilir, oradan da nadide çiçekler ve ağaçlarla süslü havuzlu esas bahçeye geçilirmiş.

Sene sonlarındaki baharlarda, sabah erkenden gidilip, bütün gün boyunca süren, o zamanki İstanbul'un "kır gezmeleri"ni hiç unutamadığını anlatıyor.

Pendik sahilindeki çayırlarda,
Kınalıada ve Heybeliada çamlıklarında
Gülhane Parkı, Florya'da,
Yakacık, Çamlıca,
Kâğıthane'nin geniş yeşil alanlarındaki kır kahvelerinde...

Ve nihayet Büyükada'da son sınıf "Veda Tenezzühü". Bu ve benzeri, anlamlı, zarif ifadelerle, notlar yazılmış hatıra fotoğrafları.

Vizöre yerleştirmede gözetilenlere, mekân ve geri plan seçimleri ile figür kümelerine dikkat edilirse, usta işi bir başkalık var eski resimlerde. Kişilerin duruşları ve bakış istikametlerine varıncaya kadar inceden inceye seyredilebilecek kompozisyonlar.

Hulâsâ; "Geçmiş zamanlara ait vasıflanı aksettiren nadide numûneler."

Ve sonrası...

Bizim dönemlerde de, eskiden olduğu gibi, anaokulu yaygın değildi. Çocuklar evlerde çocuk olarak büyür, sonra okula başlarlardı. Gidiş gelişler yaya olarak yapılırdı. Şehirler arası konforlu otobüsleri aratmayan servis araçları henüz icat edilmemişti. Herkes sıkıca giyinip yola çıkardı.

Bilgilenmek, en büyük ödüldü. Sınıf geçenler başka bir şey beklemezlerdi. Okul, olağanüstü bir imkân, öğrenmekse düzenlenmiş "bilgi"nin hediye paketi gibiydi. Bir "medeniyet nimeti"ydi.

Artık başkaca ödüle ne gerek vardı.

Bu anlayış içinde her çocuk, öncelikle "kendisi için" okula giderdi. Lütfedip okuyan, her sınıf geçmede istekler sıralayan, tahsil bitiminde de en iyi işin kendisi için hazır bekletilmesini talep edecek olan çocuk tipi henüz ortalarda yoktu.

Okullarımız çoğunlukla kâgir ve yeni binalardı. Bahçeye bakan geniş pencereli aydınlık sınıflar, ferah koridorlar. Birçok öğretmenimiz oldu.

Bir de keman çalan stajyer öğretmen adayı.

Zarif tasarımlı bir müzik aleti, bu kadar da güzel tutulunca tablo gibi oluyordu.

Az konuşan, gizemli, incecik bir kız, kemanıyla beraber, pencere işığında kayboldu kaybolacak...

Topluca şarkı söylemenin ahengini, ilk defa onun rehberliğinde "Dostluk" adlı okul şarkısıyla tattık.

Ve ders bitimi. Bahçe çıkışında seyyar satıcılar. Bütün ikazlara rağmen, nedense onlardan bir şeyler satın almak huyundan vazgeçemezdik. Cana yakınlıkları mı, seyyar olmaları, çoğunlukla lezzetli ürünler satmaları mı, yoksa çetin şartlarda yaşayanlara destek olma isteğimiz mi?..

Mutlaka bir nedeni vardı, okul dönüşü satıcıların etrafında toplanmiş çocukların.

Müzik dersleriyle, çocuk korosu, sınıflanı ve bahçesiyle... Zaman zaman görmeye gittiğim okulumu, yıllar yılı unutamadım.

Hem koroda okur,
koridordan da dinlemek isterdim.
Kapısı kapalı sınıftan
taşardı şarkılar..

İlkokulum, kemanlı hocamız
ve "Dostluk Şarkısı".

Büyülü bir şeydi müzik,
hayran... şaşıp kalırdım.

Hem koroda, hem koridordaydım.

Boştu.
Serin, mozaik zemin.
Bir yanda, boyumdan yukarda
pencereler,
altında
askılarda
paltolar, paltolar...

Bir de
"boş askı" var.
Kimseye ait değildi,
takılır, geçemezdim.
İkinci bir paltom olsa,
sessizce asıp
kaybolsam... derdim.
1 paltom ve soğuk vardı.

Yalnızdı koridor.
Yürüdükçe,
sesler de büyürdü.
Final, ardına kadar açılan kapıdan
olanca kuvvetiyle dökülür...
dökülürdü..

* * *

Okullar, dersler
yüzyıllarca sürdü.
Kavuştuğum çeşit çeşit imkânlar...
Dev orkestralarda, dev korolar...
tonali, atonali,
kontrpuan... armoni... ve
çeşit çeşit zenginliğiyle,
dinledim... dinledim... kesmedi.

Anladım ki
daha iyisi, daha renklisi, çokseslisi..
derken
bir şeyler
gürültüye gidiyormuş.
Duygu, eğer "var"sa
anlatmak için, sâde sedalar

bol bol yetiyormuş.

** * **

Asırların ardında, ben:
İmkânlı ve hakim yaratık...
Şimdi
Bir yanımda tüm ürettiklerim,
öbür yanda bir bir kaybettiklerimle

Dev gardırobumdan aldığım
"ikinci palto" kolumda,
beraberim.
rüyanın sonundayım.
Aynı koridordayım:
Çocuk korosundaki arkadaşlarım nerde,
"Dostluk Şarkısı"nı duyamıyorum..
Yok olmuş
paltolar... paltolar...
boş
askıyı
bulamıyorum.

III. Bölüm

Yedikule'ye Sapan Cadde

Bu caddeye girilince solda kireçhane gelirdi. Sönmüş kireç hazırlanan ve satılan bir imalathane. O zamanlar bütün badana işleri kireçle yapılırdı. Beyaz veya renk katılmış olarak uygulanan, çok sağlıklı olan, aynica siva işlerinde, bahçelerde ve sair yerlerde de çok kullanılan bir malzemeydi.

Biraz ilerde sola sapan sokakta köşede bir su terazisi vardı.

Yanında da iki ince servi. Üst kat penceresinden, kulenin kırmızı tuğla çizgileri ve ağaçların koyu yeşil renginin âhengiyle, ince uzun bir tablo görünür gibiydi. Lodosun başladığı öncelikle bu iki servinin salınmasından anlaşılır, eğer programda vapur gezmesi varsa, iptal edilirdi.

Aksaray Pazarı'na sonradan ilave edilen yeni küçük dükkânlar ve ayrica Tramvay Depoları da bu sokaktaydı.

Tramvay Depoları... İstanbul'da az sayıda bulunan büyük, kapalı alanlardan biri. Günün sonunda seferlerini bitiren tramvaylar, ön ve arka camlarına "DEPOYA GİDER" tabelası asıp, artık yolcu almadan mesaiyi bitirir, ertesi gün tekrar yola çıkarlardı.

Onların evi gibiydi burası. Hep açık havada, gökyüzüne bakar halde gördüğümüz rayların, kapalı bir mekâna girerek son bulması. Yüzleri kapıya dönük tramvayların sabahı bekler gibi uykuya dalmaları, sonra işe giden evin sakinleri gibi yolcu edilmeleri....

Hayal ve benzetmelerim, bir arkadaşımızı çok etkilemiş, "bizim evlerde neden raylar yok" diye sanki mahzun olmuştu.

Tramvay, Mütevazı Bir Araç

Yol kaplamasına gömülü madeni raylar üzerinde hareket eden önceleri atlı, daha sonra, elektrikli olarak çalışan bir toplu taşıma aracıdır tramvay. Biz elektrikli dönemini yaşadık. Hava kirliliğine neden olmayan, mekanizması basit, tamir, parça masrafı az, sürati makul,

tasarruflu bir yol emektarı.

Genellikle tek vagonlu, bazen iki veya üç de olabiliyor.

Aracı yürüten kişiye vatman deniyor. Önü camlı, yanları açık bir mahalde ayakta araç kullanıyor. Kumanda setinde muhtelif kollar, set altında hafif yanda, çember şeklinde, döndürülerek çalışan bir fren sistemi var.

Soğuk havalarda vatman, uzun bir palto, omuzlarına yayılan bir yün başlık ve üzerinde şapkasıyla heybetli bir görünümde.

Tramvayın klaksonu yok. Çan sesine benzer, kısa mekanik vuruşlarla yayaları ve diğer araçları îkâz ediyor.

İçerde, ayakta dolaşan bir biletçi var. Omzunda, askılı bir para çantası, elinde tahta kutu içinde çeşitli biletler. Para alışverişi bitince, sabit kalemle iptal çizgisi atıp, kalınca dip lastiğiyle bileti koparıp veriyor.

Tavandaki tutunma askılarının yanında, vatman mahalline kadar giden bir kordon ve ucunda çan bulunur. İnecek kimse varsa biletçiye seslenir, o da kordonu iki defa çekerek iki "çın çın" ile vatmana durumu bildirmiş olur. İnen binen bitince de tek "çın"la yoluna devam eder.

Vatman ve biletçiden başka, zaman zaman binip inen bir de kontrol memuru var. Tramvay elektrikli olmasına rağmen, birçok aksesuarın mekanik olduğu görülüyor. Kapıları sürme, zilleri çanlı, freni çemberli...

Bunları da elektrikli yapabilirlerdi. Ancak o zamanlar tasarrufa çok önem verilir, her alanda da uygulanırdı. Bütün hizmetleri elektrikle yerine getirmek, yıllar geçtikçe iptila gibi yayılacak, israf son haddine varacak, hayat bir hayli elektriklenecekti.

Tramvaya binen kişi camlı, sürgülü iç kapıyı açıp içeri girer, en son giren de kapıyı kapatır. Son binen olduğunun farkında değilmiş gibi yapip, kapatma işinden sıyrılmak isteyene pek rastlanmaz. Açıkgöz davranışlar çok ayıplanır. "Yerin dibine geçmek" herkesin çekindiği bir durumdur, eski zamanlarda...

Aldatmaca, yutturmaca yok denecek kadar azdır, derken giderek çoğalacakmış, basitten organizeye kadar çeşitli sahtekarlıklar hayatı kaplayacak, gazeteler yazmaktan, okuyucular izlemekten bıkacak;

doğruluk, herkeste olması gereken normal bir davranışken fazilet sayılacakmış.

Geçen zaman ve değişimlerle...

Tramvayın camları büyük boyutlu, yekpâre. Oturanlar rahatça etrafi seyredebiliyor. Henüz reklamlar, vâsıtaların cam yüzeylerini ele geçirmemiş.

Kapının iki yanındaysa lacivert şeffaf, dik uzun camlar var. Bir yanda tek kişilik, diğer yanda çift kişilik oturma yerleri.

Bunlar hep gidiş istikametine bakıyor. Tramvay son durağa gelip de boşalınca, ters istikamette yoluna devam edeceği için, görevliler oturma yerlerini gidişe göre çevirip düzenliyorlar.

Sırtı mafsallı olan bu koltuklar, kolayca yön değiştirebilme özelliğine sahip. Böylece oturan yolcular, hep gidiş yönüne doğru seyahat etmiş oluyorlar.

Aksaray'dan Çeşitli Semtlere Tramvay Seferleri

Ortaköy-Aksaray:
Boğaz'a paralel olarak Ortaköy, Beşiktaş, Dolmabahçe'yi geçip Kabataş, Fındıklı, Karaköy, Eminönü, Gülhâne, Sultanahmet, Beyazıt ve Aksaray'a ulaşırdı. Çift tramvay derlerdi, iki vagonu vardı.

Taksim-Aksaray:
Tek vagonlu. Valide Camisi önünde yolcu boşaltır, pazanı dönüp ana caddeye çıkar, yeni yolcuları alıp, Beyazıt, Sirkeci, Galata Köprüsü, Karaköy, Bankalar Yokuşu ve Tepebaşı'ndan devam edip Galatasaray'a vanırdı. Oradan da İstiklal Caddesi'ni takip ederek Taksim'e ulaşır, Abide'den geniş bir yay çizerek aynı güzergâhtan geri dönerdi.

Son duraklardan dairesel dönüş yapan bu tip seferlerde, koltuk istikametlerini değiştirmeye de gerek kalmazdı.

Harbiye-Aksaray:
Tek vagonlu.

Yedikule-Bahçekapı:
Çift vagonlu. Başlangıç durağı olan Bahçekapı'dan kalktıktan sonra Gülhane'den Sultanahmet, Divanyolu, Türbe, Çemberlitaş'tan Çarşıkapı, Beyazıt, Laleli, Aksaray'a varır. Meydanı geçtikten sonra

sola yay çizerek ilerlerdi. Sağa dönen raylar Yedikule tarafına gider, sola dönen rayları (dönüşte) kullanır, depoların önünden ana caddeye çıkarak aynı güzergahtan Bahçekapı'ya geri dönerdi.

Topkapı-Bahçekapı:
Çift vagonluydu. Aynı Yedikule-Bahçekapı tramvayının güzergâhını izler, Aksaray Meydanı'nı geçince sola yay çizmez, doğru gidip Yusufpaşa, Çapa ve Topkapı'ya ulaşırdı.

Edirnekapı-Bahçekapı:
Çift vagonlu. Bahçekapı'dan Beyazıt'a kadar aynı güzergâhı izler, Beyazıt'tan Şehzadebaşı'na sapar ve Fatih'ten Edirnekapı'ya ulaşırdı.

Tek vagonlu tramvaylar kırmızı (birinci mevki) veya yeşil (ikinci mevki) olarak boyalıydı.

İki vagonlu tramvaylarda, ilk vagon birinci mevki ve kırmızı boyalı, sonraki vagon ikinci mevkî ve yeşil boyalı olurdu.

Kullanım açısından her şeyi düşünülmüş, çözümlenmiş, görevlileri ve yolcularıyla bütünleşmiş, zarif bir vasıtaydı. Uzaklardan görünür, yaklaştıkça yüzündeki ifade belirirdi. Tevazu sahibi, kimseyle kavgası olmayan, munis ve müşfik biri gibiydi.

Çilekeş ve emektar tramvayın da, eski İstanbulluların da birbirinden şikâyeti olmadı.

Ve sonra...

Çocukluk günlerimin yaşlı bilgesi, rüyamda anlatmaya başladı:

"Yıllar geçtikçe, tramvaylar kalkacak, yerine gelen toplu taşıma araçları, pek çok alanda olacağı gibi, kullanım özelliklerini hiç dikkate almayacak. 'Yenilik' diye tutturacak tasarımcılar.

Kimi koltuklar geriye, kimi ileriye, bir kısmı da yana bakacak. Bu yan koltuklara oturanlar, ayaklarını toplamazsa her yeni binen takılıp sendeleyecek. İlk binenler, ileri bakan yerleri kapıp mutlu olacak.

Ve karşılıklı koltuklar. Birbirini hiç tanımayan dört kişi, küçümser gözlerle ötekileri süzerken, her sert frende, istenmeyen yakınlaşmalarla yüz yüze gelecekler...

Bazı otobüslerde koltukların kimi alçak, kimi orta, kimi yüksek olacak.

İçeri giren yolcu, oturanların bâzısını heybetli, bâzısını cüce gibi görüp, yanlış bindiğini sanacak.

Biletçi kalkacak. Otobüsün şoförü, hangi işle uğraşacağını şaşıracak. Binen yolcular, "şuradan geçer mi, oturacak yer var mı... Vapura yetişir miyiz, köprü tıkalı mı?.." diye sıralarken, sol şeritteki bir oto, sağ camini açıp, çevre yoluna nasıl çıkarım diye soracak. Aracın arkası boşken, orta kapıda yığılan inatçı potansiyeli geriye püskürtmek de ona düşecek. Bilet de kalkacak, jeton gibi, "düt" leme gibi çeşitler ortaya çıkacak.

Derken, telsiz telefon yaygınlaşınca, otobüslerde kullanımı yasaklayan ikaz yazısının altında, son durağa kadar pervasızca, cep telefonuyla sohbet eden tiplere rastlanacak. Yeni başlamış bir sevda ilişkisinin mahremiyetini, talihsiz bir yolcu olarak dinleyeceksiniz. Sadece iki kişi tarafından yaşanabilen aşkın, bütün teferruatının açık edilmesiyle oluşan seviyesizlikten utanç duyup, ilk durakta ineceksiniz. Kimse size destek olmayacak...

"Rahatsız olduysan özel arabanla git" diyecekler.

"Bu özelliklerin arabası, insanı hiçbir yere götüremez" diyeceksiniz, anlamayıp aval aval yüzünüze bakacaklar.

Yeni ortamın (evlere şenlik) değişimlerine, mecburen ayak uydurup mutlu mesut yaşayacaksınız.

Göz göre göre yapılacağını tahmin ettiği türlü çeşit olumsuzluğu anlatmaktan, yaşlı bilgeye fenalık geldi.

Diğerleri, başka rüyaya...

IV. Bölüm

Numune Bağları

Topkapı dışında üzüm bağları, çardaklar ve oturma yerleri olan bölge hem taze üzüm almak, hem de dinlenmek için iyi bir imkânmış. Büyük annenin zamânında, önce tramvayla Topkapı'ya, oradan da faytonla Numune Bağlanı'na gidilirmiş.

Aksaray Yusufpaşa'da, ayrıca Muratpaşa Camisi'nin önünde ve daha ilerde atlı arabaların beklediği yerler varmış. Bundan başka Topkapı'da Sur dibinde de faytonlar bulunurmuş.

Çevremizde, Ada Arabası ve Üsküdar Arabası derlerdi. Talika adı pek duyulmazdı.

Ada arabası, üstü düz olarak kapalı bir çeşit fayton. Genellikle çift atlı olur, yandan binilir ve hâlen kullanılmakta.

Üsküdar arabasıysa, arkadan binilen, içinde yan kısımlarda karşılıklı iki oturma yeri bulunan, genellikle tek atla çekilen bir araba tipiydi. Bu tip vâsıtaların, normal şartlarda çılgınlıktan uzak, sakin ve ahenkli gidişindeki makül sürati özlememek elde değil.

Eskiden beri, hep "hız" aranmış.
Koşmak, at arabası, derken, bisikletten uçağa...

Keçi yolu yetmedi,
daha genişlerini yaptım.
Sonra sürati buldum,
ardıma serpe serpe... yollan
harcayıp durdum.
"Zaman" zaten vardı,
Sadece adını koyup
sonra kaybettim onu.
Çünkü ben,
kendiliğinden
tükenen
bir varlığı,
hızla yok ediyorum.
"Sürat"le avunup

haklıyım! diye kendimi savunuyorum.

Haksızım.
Zamanı hıza feda etmekten
boşalmış, anlamsızım.
Bir ses var, çok uzak bir ses...
Sanki "dur" diyor.

İşitebilsem... belki,
ama, gürültüden duyamıyorum.
"Motor"a uyup, uyudum
uyanamıyorum.

Florya Kır Gezmesi

Sıkça yaptığımız, bizi çok mutlu eden bir gezmeydi. Yenikapı'dan trene binip Florya İstasyonu'nda inilir, oradan yürüyerek Havuzbaşı denilen gazinoya gidilirdi. Bir gün önceden özenle hazırlanan yiyecekler ve diğer lüzumlu malzemeyi de çoluk çocuk paylaşarak taşırdık.

Demiryolunun sahil tarafındaysa çok temiz kumsalı ve pırıl pınl deniziyle Florya Plajı vardı. Günübirlik gezme içine bâzen deniz de dahil edilirdi.

Havuzbaşı'nda, isteyene masalarda servis yapılır, ağaç altı arzu edene hasır verilirdi. Bunun üstüne evden getirilen kilimler serilip oturulur, yemek yenip, çay, kahve keyfi yapılır, kimi ilerdeki ormana doğru yürür, kimi sırt üstü yatıp gökyüzünü, bulutları seyreder ve müstesna bir kır gezmesi yaşanırdı.

Bu güzel bahçenin havuzunun yan tarafında, devamlı akan bir kaynak vardı, güzel bir su olduğunu söylerlerdi. Çocuklar ortalıkta dolanan ördekleri seyretmekle ve küçük kayık yüzdürmekle meşguldü.

Bir sandalyenin oturma yeri, yerden 45 santim yüksekte. Nedir ki 45 santim. Ama algı, yaman bir şey. Yerdeki hasıra otururşanız, ağaç bedenlerinin yeryüzüne kavuştuğu seviyedesiniz demektir. Ve buradan, çevreyi iyice farklı bir dünya olarak görürsünüz. Adeta, çok sevdiğiniz, gönül verdiğiniz ağaçlardan biri gibisinizdir. Ve orada öylece kalıp, bütün etrafınızın görüntüsünü gün boyu, sindire sindire izleyesiniz gelir. Geçtiğinize, dönüp dönüp tekrar bakar, yine de doyamazsınız.

Artık, tabiatın size uzanan eline meylettiniz ya, vazgeçmeniz mümkün değildir toprağa oturmaktan. Kâinata, o seviyeden doya doya bakmaktan....

Evet, yeni zamanlardan bazı kimselere göre, ne var bu günübirlik gezmede... Haklılar, hiçbir şey yok. Sadece, ancak ağaçlar gibi toprağa oturanlara görünen bambaşka bir dünya var.

45 santim nedir ki?..

Çiçek Bostanı

Aksaray Parkı'nın arkasında, Tramvay Depoları tarafında çiçek yetiştirilen ve satış yapılan bir bahçe vardı. “Çiçek Bostanı” derlerdi.

Günümüzün yabancı terim özentisine nisbet, ne güzel bir isim. Sohbette adının geçmesi bile insana hoş duygular verir, ferahlık, esenlik getirirdi.

Görüntü zenginliği içinde, ufak ufak camlarda çiçeklerin bir ton açığı akislerle, bitkiler sebebiyle zaten var olan bütün renklere ilâveten, günün muhtelif saatlerindeki ışık etkileriyle meydana gelen nüanslar, mükemmel kompozisyonlara ulaşıyordu.

Çiçeklerin içleri tek tek ayrı bir âlem, hele büyüteçle bakılırsa, insan kendini başka dünyalarda bulabilir.

Daha ötesi de var. Bunları mikroskoba koyunca görülenlerse, geri dönülmesi çok zor bir yolculuğa çıkmak demek...

Bir de, kuvvetli gün ışığının arka plandan gelmesiyle, tüm detaylardan arınmış, soyutlanmış gibi, koyu gri tonda konturlarla beliren ağaççıklar.

Kainatta (Mikro kozmos)'tan (Makro kozmos)'a, somuttan soyuta her türlü şey yaratılmıştı. Tabiat, sonsuz görüntüye, yani sonsuz sayıda tabloyla en zengin koleksiyona sahipti.

Üst kat penceresinden deniz istikametine bakarken, görünmese de, orayı görür gibi olurdum. Bin bir renk ve rayiha, el ele verip zamanı durdurmuş, sanki sükûna varmıştı.

Güftesinde çiçek olan, en güzel türkü ve şarkılar, hafızamdaki "Çiçek Bostani" na ilişip kalmış, yıllarca elbirliğiyle onu taze tutmayı başarmışlardı.

Itır, nükhet, burcu, râyiha, şemme... Ne zengindi dilimiz.

Hepsinin yerini "koku" almıştı.

Gizemli yakınlıklanı belirten mana akrabası kelimelerin, birçoğu zamanla kaybolmuş, az sayıda kelimeyle idare eder olmuştuk.

"İyi" ve "kötü" sıfatları işimizi görür hale gelmişti ve her alanda yardımcımızdı:

İyi-kötü koku,
İyi-kötü kolestrol,
iyi huylu-kötü huylu virüs...

Acaba, dilimiz de iyi yolda mıydı?..

Zamanla her dile ihtiyaca göre yeni kelimelerin girmesi elbette gerekliydi, ancak bu iş, fazla abartmadan ve aceleye getirilmeden yapılmalıydı.

Kelime atma huyundan da vazgeçilmeliydi, zira sadeleşme, bazen yok olmanın ilk basamağına dönüşebilirdi.

Bayramlar

Erken saatte ailece hazırlanıp, Cerrahpaşa Caddesi'nden bir taksi tutulurdu. Yürümenin ve tramvayın yanında, çok nâdir yapılan bir işti, taksiye binmek.

Ve Merkezefendi Kabristanı'na gidilirdi. Önce akrabalara, yakınlara ait kabirler ziyaret edilir. Sonra, ulu serviler, çiçekler, mermerler arasından geçilerek son noktaya ulaşılır, Merkezefendi Türbesi ve Çilehane'ye gelinirdi.

Eskiden kapalı olan türbeye dışardan, camlarından bakardık. İlerleyen yıllarda iç mekânla Çilehane ziyarete açılmış ve bahçe bakımlı hale getirilerek temiz, düzenli bir görüntüye kavuşmuştu. Kırmızı balıklı havuzun yanından geçip, sonra çeşmesinde el, yüz ıslatılırdı.

Küçük ve mütevazı camisinin içindeki uhrevi hava ile cam fanuslardan, salkım salkım asılı cam tesbihlerin tanelerinden bin bir ışık oyunuyla akseden renkler, birkaç dakika yaşanır ve anlatılması güç bir huzura kavuşulup, ziyaret sona ererdi.

Bayram Yerleri

Eski bayramların özelliklerinden biri de Bayram Yeri. Aksaray için, Şekerci Sokağı'nda kurulurdu. Gedikpaşa yakınında Kadırga Bayram Yeri de meşhurdu. Atlıkarınca, dönme dolap, kayık salincağı, hokkabaz çadını.

İlerleyen yıllarda ithal bir kelimeyle adı lunapark oldu. Zenginleşti. Komik aynalar, çarpışan otomobiller, korku tüneli gibi ilaveler sıralandı. Ancak zaman geçtikçe bunların önemi kalmayacak, çocuklar da, büyükler de yoğun trafik içinde sahiden çarpışan otomobilleri yaşayacak ve hakiki korkuyla tanışacaklardı.

Sonra lunaparklar, dev binalar içinde, sürekli açık olan eğlence yerleri haline dönüşecek ve... her gün bayram olacaktı.

"Az", üzerinde durulması gerekli bir sıfat. "Öz"le yakın akraba. Birçok güzel söze girmişler. Bunlardan biri, gerçekten pek özlü olan: "Az, güzeldir" sözüydü.

Çağımızın hastalığı olan gürültü kirliliği ile yayılıp, önüne gelen engeli yıkan desibel afeti içinden, bu söz de nasîbini aldı ve anlamıyla beraber gürültüye gitti. Yerini "Çok, güzeldir" anlayışı aldı. Halbuki bizim, "çokluk" la ilgili daha doğru bir sözümüz vardı...

Aksaray'ın (yangın yeri) denilen alanları ve boş duran arsaları bol olduğundan uçurtma da çok kullanılan gözde oyuncaklardan biriydi. Herkes kendi imal ederdi. Her şeyi hazır alma dönemi henüz başlamamıştı. Yapımına büyükler de yardım eder, çocuklarla beraber onlara da meşgale çıkardı. Uçurtma çıtası, sicim, renk renk kâğıtlar, biraz un ve sudan oluşan yapıştırıcı.

Engin semalarda dolanan uçurtmalara, ucundan tutulan iple çeşitli numaralar yaptırılır, süzülme, kırıtma, kafa atma gibi hareketler, düşündürmeye ve el becerisi geliştirmeye yardımcı olur.

Kâğıttan hokkabaz, alttan çekince kollarını oynatır, yine kâğıttan yapılan uçak, tek kanadı hafifçe kıvrılırsa süzülerek ve geniş daire

çizerek yere iner.

Eski dönemlerin bazı oyuncakları da oynayan çocuğun katkısını bekler:

"Zilli bebek", elbisesi altındaki tahta mafsala basınca el çırpar.

Bakkallarda satılan "balık çukulatası"nın içinden çıkan renkli (mika balık) avuç ısısıyla kıvrılıp, bir elden öbür ele aktarılarak oynaşmaya başlar.

Oyuncağı imal etmeyi veya marifetine katkıda bulunmayı, bütün çocuklar her zaman arzu ederler.

Günümüzde ortaya dökülen çok sayıda, otomatik, pilli, uzaktan kumandalı oyuncağa ve televizyon, bilgisayar gibi, süper icatlara rağmen, çocuğun içindeki "çocuk", hep aynı özellikleri taşıyarak yaşayıp geliyor. Onlara, beråber oyuncak yapmayı teklif edin. Hemen çevrenize toplanıp ilgiyle sizi izleyeceklerdir.

Biraz evvel, en karmaşık elektronik oyunları bir çırpıda hallediveren o bilgiç tavırlılar, ilkel bir oyuncak yapımını koşarak izlemeye gelen masum bakışlı bu çocuklardan başkası değildir.

V. Bölüm

Aksaray Birinci Meydan

Büyük bir dörtyol ağzı. Beyazıt ve Laleli istikametinden gelen caddenin, sağa Saraçhane'ye, sola Yenikapı'ya ve ileri doğru da Topkapı'ya devam ettiği noktada ilk meydan vardı.

Aksaray, yakın komşu semtlerle öylesine bağlıydı ki, hepsi birlikte tek bir büyük mahalle gibiydi. Laleli'ye çıkan çınarlı yokuş, Beyazıt Meydanı'ndaki fıskiyeli havuz, Beyazıt Kütüphanesi ve Sahaflar.

Sonra Üniversite, görkemli bahçesi, Yangın Kulesi, meydanın arka caddesinde müzik aletleri imâl ve satış dükkânları, Kapalıçarşı, Mahmutpaşa, Cağaloğlu hep yürüyüş mesafesinde, sanki kendi semtimiz gibiydi.

Ortaokul döneminde hocalarımızın tavsiyelerine uyarak ilk defa "kütüphane" ile tanıştık. Ve bize en yakın olan Beyazıt Kütüphanesi'ne gittik, ödev için araştırma yapmaya.

Beyazıt Meydanı'na bakan kütüphane binası, "Bilgi" ye yakışır bir ciddiyet taşıyordu.

Ahşap, cilalı kart kutuları, sessiz, saygılı, ağır başlı okuma salonu.

Eser adı ve yazara göre tasnif edilmiş, numaralanmış kitaplar, kitaplar... Loş mekânda, sadece masaları aydınlatan lambalarla gizemli bir ortam... Araştırma ve incelemeye dalmış derin bir sükûnet.

İlk çalışmamızda sonucu hemen fark ettik: Kaynaklardan yararlanarak hazırlanan ödev bir başka oluyordu.

Ve sık sık gitmeye başladık.

Sonra bize parlak madeni plaka üzerinde kimlik bilgileri bulunan çok şık giriş kartlarından verdiler, yeni zamanların teşekkür plaketine benziyordu. Kendimizi, oraya kabul edilmiş gibi hissedip pek mutlu olmuştuk.

Aksaray Meydanı ve çevresinde muhtelif dükkânlar, park ve pazar,

caddede birkaç işhanı... Kat odalarında da bürolar vardı.

İki arkadaş, okulda verilen bir konuyu hazırlarken, izlenecek program doğrultusunda, mühendis, terzi, dişçi gibi çeşitli meslek mensuplarından bilgi toplayıp, bir de avukat bürosuna girdik. Beklerken duvardaki yazı gözümüze ilişti:

"Müşâvere 5 liradır"

Biraz tereddüt ettik, o kadar paramız da yoktu. Tam kalkacakken avukat göründü, babacan bir zattı, gülerek endişemizin gereksiz olduğunu anlattı, dikkatimize olan hayranlığını belirtti, sonra bilgi alıp çıktık.

Bu arkadaşımla ne zaman karşılaşsak, bir süre suskun beklerdik, "müşâvereyi" başlatan taraf olmamak için.

Aksaray'ın çarşı dükkânlanı ve pazarındaki esnaf, müşterilerle hısım-akraba gibiydiler. Huysuz, suratsız tipler yok değildi ama büyük çoğunluğu güler yüzlüydü. Yaşlılara saygıda ve yardımda kusur etmezler, çocuklara da ilgi gösterirlerdi. Hem samimi, hem mesafeli davranırlardi. Acaba bugün ne söyleyecek, ne şaka yapacak, yeni bir üründen söz edecek mi, bir şeyler öğrenecek miyiz diye merakla beklerdik.

Olumsuzluklar da elbette vardı, tozpembe değildi hiçbir yer. Fakat o kadar nadirdi ki, istisnalar güzel tabloyu bozamıyordu.

Esnaf, tek tek, hep renkli kişiliklerdi. Farklı özellikleri vardı. Filozof gibiydiler, güzel sözler bilirler, sırası geldikçe mozaik taşı gibi yerine koyarlardı. Tenkit, takdir gibi, sitem ve nasihat gibi.

Dedem ve arkadaşları, mesai bitiminden sonra, ahbaplık kurduklanı bir esnafın dükkânında akşamları toplanıp sohbet ederlermiş.

O zamanlar da tenha bir semt değilmiş Aksaray. Ama dost canlısı sakinler, orayı bir aile topluluğuna dönüştürmüş.

Büyük annemizin annesi, çiçeklere tutkun bir hanımmış. Bilhassa fulyaya... Onun hastalandığını duyan Yedikule-Bahçekapı tramvayının vatmanı, Aksaray'dan geçerken, köşedeki bakkala bir demet uzatır, bakkal da çırakla bizim eve gönderir, geçmiş olsun dilekleri ile yaşlı hastanın başucuna ulaşırmış fulyalar.

Kumanda setinin yanında, bir demet hediye çiçekle, Bahçekapı'dan sefere çıkan vatmanı, hangi gönül, nasıl unutsun?..

Eski semtlerin ahbap sever såkinleri ve dost canlısı esnafının yerini, gide gide, sadece satış yapmayı hedefleyen, "var" ve "yok" tan başka konuşması olmayan, dostluktan uzak, sabırsız renksiz tipler alacak ve onlara veriştirirken birden para atınca küt diye isteneni veren makineler ortaya çıkacakmış.

Bir yaşımıza daha girip, tenkitlerimizi geri alacak, hiç değilse, bizden biriydi diye, suratsız satıcıyı da bağrımıza basacakmışız.

Meydan Trafiği

Dörtyol ağzı olan Aksaray Meydanı'nda her istikametten otobüs, otomobil ve tramvay gidiş-gelişleri vardı. Bir de yayalar. Kavşağı teşkil eden dört yol da geniş caddelerdi. Bu karmaşık trafiğiyse "İşaret Memuru" adı verilen, bir trafik polisi idare ederdi. Diğer bazı önemli kavşaklarda da aynı çözüm kullanılırdı.

Şimdiki nesillere çok yabancı gelecek.

Çocukluk dönemimizde, hayran... seyrederdik. Yüksekçe bir yerde, silindirik madeni bir kaide üstünde, güneşe ve yağmura karşı genişçe şemsiyesinin altında, dinamik bir görevli, meydanın sükûnetle yaşamasını sağlardı.

Sonraları, kentlerin trafik sorunlarına, birçok çözüm bulunacak, bu konuda bilgi sahibi olacakmışım. Ve modern uygulamalarda bunlan yaşayıp kullanacakmışım.

Ama trafiği yönetmekteki mahareti, disiplini, insana güven veren varlığı ile çocuk hafızamda güzel bir hatıra olarak kalan "İşaret Memuru"nu her meydanda arayacak, unutmayacakmışım.

Kavşaklara ışık
henüz, konmadan..

Bir zamanlar
yerden az yüksek
Madeni tabanlı
üstü korunaklı bir mahal,
ve içinde "güven abidesi" gibi

bir görevli dururdu.

Zor bir işti,
Geniş bir meydan trafiğinin
tam ortasında...
hızlı vasıtalar arasında..

Bir taraftan,
fırtına, yağmur, kar, endişesi..
Kalenderdi, vardı ya şemsiyesi...

Hep yol verirdi:
Geçiş üstünlüğü olanlar,
yangına koşanlar,
"can"... kurtaranlar...
Ve, kaldırımda hiç bekletmediği
yaşlılar ve çocuklar.

Ya trafik ışığı?..
Bihaber.
Ne yangın, ne de can.
Ne aile, ne hamile.
Işıkta yok heyecan.

Sonra başka çözümler,
alt üst geçit, köprülü kavşak..
viyadük, tünel.
Yorulursan, dinlenme tesisleri
otobana paralel.
Boş ver, gel. Işıklarla beraber
hepsini,
bir süre unutalım.
Çok uzakta, hayal meyal görünen
küçük çay bahçesinde,
eski güzel meydanı
doya doya analım...

Aksaray Meydanı'nın Ötesi

Beyazıt istikametinden gelip, büyük Aksaray Meydanı'nı geçer geçmez beş yol ağzına ulaşılırdı. Sağa dönülürse Horhor'a, düz gidilirse Topkapı'ya, orta yol Cerrahpaşa'ya ve sola dönülürse Yedikule yönüne gidilirdi. Ana caddeyle beraber beş yol ağzı olan bu kısım ikinci

Aksaray Meydanı gibiydi.

Horhor'a Giden Yol

Büyük meydandan Topkapı yönüne doğru sağ köşede Valide Camisi ve geçince dükkânlar... Oruçgazi Mahallesi'ne giden Şekerci Sokağı, ahşap evler, bir de Camcılar Camisi...

Horhor Caddesi ve buraya sapılınca, ilerde Aksaray Hamamı, sonra da Horhor Çeşmeleri ve Horhor Hamamı gelirdi.

Aksaray Hamamı kadınlar ve erkekler bölümü olmak üzere iki bina şeklindeydi. Hamam mimarisinin güzel örneklerinden olduğu söylenirdi.

Bu ve diğer yollara sapılıp yürüdükçe, her adımda tablo gibi seyirlik görüntülerle karşılaşılır, insanın dünyası değişir, zenginleşirdi.

Yanlış imar politikalarından, birçok yol, bina nasibini aldı ve bu güzellikler yok oldu.

Saydıklarım içinde, Camcılar Camisi, isim olarak çok ilgimi çeker, düşüncelere sevk ederdi.

Farklı bir meslekti "camcılık". Şeffaflığı temsil eder gibiydi ve önemli bir de kuralı vardı: Kırmamak...

Bütün bunlar, uhrevî bir zenginliğin, hayali atmosferi içinde insani kâinat bilmecesine kadar götürebilirdi.

Dünyanın ekseni
neye göre eğik?
Ufuk yatay.
Yatay ne?

Şakul denen şey,
neye göre düşey?

Virüs küçük
Sevgi büyük mü?

Hayat kısa
ömür uzun.

Her şey son'lu.
Kainat
inadı inat
niye sonsuz.

Yıldızların ötesinde bir cam.
Tüm cevaplar herhalde arkasında.
Ne var ki,
baştan başa boyalı
öbür yan görünmüyor.
Kanat yok açılmıyor,
çok sağlam, kırılmıyor.
Üstünde de bir yazı:

Bu cam, aslında dekor,
Sana bir ihtar gibi...
Merakın da sonu yok,
Tıpkı kâinat gibi.
Yakın camları aşma:
Geriye dönemezsin.
Bir sonsuzu, başka bir sonsuzla
çözemezsin.

Merak takmış kafaya,
camın ardında ne var,
çalışıp çabalayıp arar da arar...

Nerden bilsin ki garip
camın öbür yüzünde
o yandan gelenler için
aynı yazı var.

Dokuma Tezgahları

Horhor'un üst tarafında "Etmeydanı" adıyla anılan yerde, eskiden el dokuma tezgâhları varmış. Peşkir dokumacılığı (peçete, sofra örtüsü, havlu ve hamam peştemalı) yapılırmış. Genellikle keten ipliğiyle düz veya motifli olarak dokunan kumaşlar püsküllü ve işlemeli peşkirler imal edilirmiş. Eskiler sohbetlerde konuşur, biz de oyun arası, kulak misafiri olurduk.

Topkapı'ya Giden Yol

Meydandan Topkapı istikametinde:

Sağda Murad Paşa Camisi. Solda dükkânlar, çeşme ve Haseki Hastanesi'ne sapan yol.

Yusufpaşa ve Tevekkül Hamamı. Fındıkzade, geniş boşluklar.

Seyrek yapılı alanlar. Çapa'da solda Selçuk Kız Sanat Mektebi sağda Kız Muallim Mektebi (sonra Yüksek Öğretmen Okulu), Şehremini (Yenibahçe) Gurebâ Hastanesi ve nihayet giderek Topkapı'ya ulaşan geniş, yer yer çınar ağaçlı güzel bir cadde.

Çapa'daki Yüksek Öğretmen Okulu'nun arka bahçesinde Uygulama Orta Okulu vardı. İlkokuldan sonra oraya devam ettim. İçlerinde ders kitaplarının yazarları da olmak üzere pek çok hocamız oldu. Ana binada yatılı okuyan öğretmen adayları, zaman zaman uygulama bölümünde bize ders verirlerdi. Çeşitli illerden gelen, enerji dolu, çok hevesli gençlerdi.

Ne tam öğretmen, ne tam arkadaş, değişik bir yerleri vardı çocuk dünyamızda. Hem ders verirler, hem geldikleri yerleri, sıla özlemi ile anlatır, anlatırlardı.

Önceleri, dersi kaynatmak için sorular soran bizlere, sabırla cevap verirler, hiç yüzümüze vurmazlardı. Durumu anladıklarını, belli belirsiz tebessümlerinden fark edip fena halde mahcup olmuş, bu işe son vermiştik. İyi öğretmenler olacakları belliydi, zira daha şimdiden, hiçbir şey söylemeden bizi eğitmeye başlamışlardı bile.

Yollarını gözlerdik. Uzak binadan, ellerinde harita, deney aleti, cisim örneği, anlatacakları dersle ilgili, tahmin edemediğimiz yardımcı malzemeyle beraber hızlı hızlı gelişleri vardı. İçi içine sığmayan bu gençleri dinlemek bir tutku hâline dönüşmüş, bize yeni bir meşgale çıkmıştı. Giderek yurdun dört bucağını hayalinde canlandıran merakli izleyiciler olmuştuk.

Eskiden seyahat çok nadirdi. Ulaşım imkânları kısıtlıydı ama tek sebep bu değildi. O zamanlar, "kanaat" denen bir mefhum vardı.

Her alanda geçerli idi, sabrın ve kemâle ermenin yoluydu. Büyükler, bilge kişiler, hep güzel sözlerle öğüt verirler ve bu zenginliği anlatırlardı.

Hayat kavramlarımızı, atasözlerimizi, deyimlerimizi beğenmeyenler, yaşadıkça gerçeklerle yüz yüze gelecek, asırlardan damla damla birikmiş bu değerlerin, birer cevher olduğunu anlayıp fikir değiştirecek; kimi, delikanlı çıkıp yanlışını kabul ederken, kimi de kem küm edecekti.

Çeşitli şehirler, farklı tabiat güzellikleri ve tarihi eser zenginlikleri anlatanlardan dinlenir, bir zaman sonra, ancak bir vesileyle yolculuğa çıkılırdı.

Gerekli olduğu için uzak diyarlara gidenler, dönüşte bütün tafsilatıyla anlatırlardı. Dinleyenler de gitmiş kadar olurlar, seyahat masrafı çıkmazdı... "Sürat"e pek önem verilmez "selamet"in sabrın sonunda beklediğine inanılırdı. Büyükler bunları konuşurken, çocuklarsa "sabrin sonu" nasıl bir yer diye merak ederler, şehir gibi mi yoksa kırsal mi diye tartışırken, parlak bir fikirle birden ortam değişir dağılıp, tekrar toplanıp, yeni bir oyuna geçerlerdi.

Hiçbir konuya takılıp kalmazlar, açık oturum gibi saatler sonra bir arpa boyu yol alınamayan konuşmalara girmezler, mavi semada hareket yönü durmadan değişen kuş kümeleri gibi, ne yana uçacakları pek belli olmaz çocukların.

Okulumuzun bahçesi temiz ve doğal bir yeşil alandı. Ortasında oyun sahası vardı. Yer yer yükselmiş otlar arasındaki saz saplarından muhtelif boylarda kesip yanyana dizerek mızıka yapardık. Cılız sesliydi ama hoşumuza giderdi. Neticede kendi imalatımızdı.

Eğitim tam gün olduğundan, evden getirdiğimiz öğle yemeğini güzel havalarda dışarıda yerdik. Bazen, dersi tabiat ortamında yaptığımız da olurdu.

Bahçede, her öğrenciye ayrılan küçük toprak parçasında tohumla bitki yetiştirmekten, Resim-iş atölyesinde ebru yapmaya kadar...

Ana binadaki mükemmel laboratuarlarda dikkat ve hayretle seyrettiğimiz deneylerden, içinde pek çok çalgının bulunduğu biraz loş ve gizemli müzik odasına kadar, zengin ve renkli bir dönem yaşadık.

İş atölyesi her türlü aletin bulunduğu, bol imkânlı, ahşap ve tutkal kokan geniş bir salondu.

Müzik odasıysa, tahta nefesliler, kemanlar, sarı pırıltılar içinde bakir nefesliler ve türlü çeşit enstrümanla, daha çalmaya başlamadan, bir

senfoni gibiydi.

Öğretmen adayları, bitirme döneminde, hocalarıyla birlikte bizim bölüme gelip nihâi bir ders verirler ve buna göre not alırlardı.

Çok ciddi ve biraz da gergin geçen bu sınavda, falso yapmayalım, yardımcı olalım, iyi sonuç alıp başarı kazansınlar diye çabalardık. Durumun çakılmasını önlemek için, arada zorluk çıkardığımız da olurdu.

Bir seferinde, zorluğun dozunu kaçırmıştık, öğretmen adayı bir tarafa, hocalarını da sıkıntıya sokmuştuk. Biz ne bilelim, ilimlerin de eksikleri, yanlışları olduğunu.

Tip camiası bile, insanlara yıllarca yumurta yedirmeyecek ve sonra da, yani haftada iki gün, yok yok üç gün... hatta... diye fikir değiştirecekti.

Geçip gitmeyecek miydi "pastırmalı yumurta"sız yavan seneler.

Neyse, zor sorunun sahibi arkadaşımız, sonucu tahmin etmiş olacak ki önceden hazırladığı mahir bir manevrayla aday öğretmeni de çözümün içine katarak herkesi rahatlatmış ve olay tatlıya bağlanmıştı.

Veda edip görevlerine gittiler. Yenileri geldi, gitti. Ve ortaokul bitti.

Cerrahpaşa'ya Giden Yol

Diğerinden daha dar bir caddeydi. Köşede Karakol vardı. Önce hafif meyille başlayan yol, sonra yokuş olarak devam ederdi. Kahve, çeşme ve dergâh, dükkânlar, evler, Çakırağa Cami Sokak, yokuştan yukani doğru ilkokul, Cerrahpaşa Camisi ve Cerrahpaşa Hastanesi'ne varilırdı. Eski dönemlerde eğitim yapan Sağır Dilsiz Okulu ve Hilal Mektebi de bu caddede imiş.

Bu yokuşu çıkarken, sağlı sollu güzel evler, bunların bahçeleri ve bahçe kapıları sıralanırdı. Pek çoğu sade yapılı, kendi hâlinde bu tahta kapıların bazısı sık sık açılır, kapı kasasının çerçevelediği, hayat dolu mükemmel bahçeler, güneş ve çiçek cümbüşü içinde, görünüp kaybolurdu. Bir kısmının, nadiren aralık duran kapısından, mesut bir sükûnet yayılırdı. Bazılarıysa, her zaman kapalıydı. Açılmak ve öyle kalmak ister gibiydiler.

Geçmiş zaman rengine bürünmüş

eski tahta kapı...
kapalı.
Arkasında
yeşil mi yeşil bir bahçe,
güneşler içinde.

Kapı, hemen önünde,
bir kol boyu.
İtsen, açılacak.

Bu kadar yol almışken,
bu kadar yaklaşmışken...
Vazgeçmesen.

Hasret.
seni mi bekliyor,
çare mi, derman mi..
tek ümit, son ümit misin?..
Ha gayret
kapı kolu
çok yakın,
Bir kol boyu.

* * *

Duyuyordu, görüyordu.
Vazgeçmedi.
Gücü vardı, açacaktı.
Ama mutlu olmayacaktı
"aç"... diyen.

Biliyordu,
bir "kol boyu"nda gülümseyen
her kapının ardında
kapalı bir kapı vardı bekleyen.

Çeşmeler

Semt hayatının bir parçası gibiydi. Su dolduran sakalar, sıcak yaz günleri el yüz yıkayıp serinleyenler. Pırıl pırıl kupasından su içenler.

Zaman zaman, kirlenen mermerlerini, orada ikamet edenler, kendi imkânlarıyla temizlerlerdi. Bu tür işler, sırayla diye mecburiyete

sokulmaz, sen-ben hesaplanı yapılmaz, gönülden hallolup, giderdi.

Semt sakinlerinden orta halli bir zat, emekli olduğu zaman, Cerrahpaşa Caddesi başındaki çeşmenin tamir ve temizliğini yaptırmış. Ailesine, emekli ikramiyesini alacağı günü özellikle bunun için beklediğini söylermiş.

Böylesi bir hayal ve onun, amaca dönüşüp gerçekleşmesi karşısında, kelimeler de artık susup bir kenara çekilmişler.

Çeşmeler kitabeleriyle de ünlüydü. Dokusu, örgüsü, gidiş istikametindeki hareketli akışı pek mükemmel olan, muhtelif üslupların kullanıldığı eski yazıyla yazılmış bilgiler ve veciz ifadeler bu kitabelerde yer alırdı. Bir tas su içen, susuzluk gidermenin çok ötesinde duygularla ayrılıp, yoluna devam ederdi.

Giderek kabalık ve hoyratlıklar, her tarafa yayılıp, çeşmelere de musallat olacak, kupası, musluğu tahrip edilecek ve çevresi her türlü ihtiyaç gidermeye maruz kalacaktı. Bu davranışlara karşı, aynı seviyesizlikteki çirkin ve imlası bozuk ikaz yazıları da özenli mermer işçiliği üzerinde görüntü kirliliğine sebep olacaktı:

"Araba yıkayanı yıkattırırım, ayıp, utan"...
"Ufak su dökmeyin ötekini de hiç yapma"...

Neler olmuştu bize? "Hemşehri" nereye kaybolmuştu? Bu kelimeyi "metropole uyarlayabilir miydik?.. Hayır!

Bambaşka bir oluşumdu orası. Çok genişti, imkânlıydı. Çok şeyler getirmişti ama bir o kadar da götürmüştü.

Musluğu kopuk, suyu akmayan, yüzüne reklam kâğıtları yapıştırılmiş viran haldeki pek çok çeşmenin önünden, utanç içinde gelip geçecektik.

Bunların, özel şahısların imkânlarıyla kurtulma yolu ise, biraz onur kıncıydı:

Birçok eski eser, tamir görebilmek için, (bâzı istisnâ kişilerin tutumu hariç), mutlaka bir ticari çıkar motifine bağlanmak isteniyordu. Eski eser fonksiyon değiştirecek, kazanç sağlayan yeni bir unsur olacaktı. Yani, ona kaşıkla hayat verilecek, sapıyla çıkarılacaktı. Yeni işlev, o esere yakışır mı, yakışmaz mı dikkate alınmayacak, bunun sonucu olarak da yapılan onarım, tarihî miras adına bir işe yaramayacaktı.

Yadigar eserleri yaşatmak için, yeni, uygun, müsbet çözümler bulmalıydık.

Yedikule'ye Giden Yol

Aksaray'ın küçük meydanından sola deniz istikametine dönen cadde bir süre sonra sağa kıvrılarak Yedikule'ye giderdi

Laleli'den gelen tramvay, Aksaray Meydanı'nı geçip sola yay çizerek dönerken demir tekerleklerin raya sürtünmesiyle kısa süre devam eden madeni bir ses duyulurdu. Sanki "la" sesi veren diyapazon gibiydi. Herhalde dönüş hızı aynı olduğu için, hep aynı nota çıkıyordu.

Özellikle yaz günleri, pencereler açıkken, meydanın bütün hayatı, evin içinde gibiydi.

Bahçe, sessiz sakin, kendi âleminde. Caddeye bakan bütün ön odalarsa canlı, hareketli bir ortamla haşır neşir.

Bizimkiler bu ray-tekerlek sesini işitince Yedikule'ye doğru tramvayın geçtiğini anlarlar. Bense, "evde birçok müzik aleti var, "la" boşa gitmesin, bir kısmını akort etsek bari" derdim.

Zamanla araçlar çoğalıp, korna sesleri ve motor homurtulan her yeri kaplayacak, gürültü yayılınca, ortam müsait diye sakin duranlar bile azıtacak; oto alarmları, geri vites düdükleri derken semtlerin de akordu bozulup, düzeltmek imkânsız olacaktı.

Rüzgârlar

Günlük konuşmalarda, İstanbul'un iki hâkim rüzgârının adı çok geçer: Poyraz, kuzeydoğudan esen rüzgârdır. Lodos ise, güneybatıdan.

Diğer ara yön rüzgârlar, denizcilikte ve ulaşımda kullanılır. Halk arasındaysa, soğuk için poyraz, ılık için lodos kâfi gelir. Biri kuzeyden kar, öteki güneyden yağmur getirir.

Surat asan, ters tepkiler veren tiplere bazen poyraz benzetmesi yapılır.

Bu rüzgâr, her zaman bir sertlik, kesinlik ve kararlılık sahibidir.

Disiplinli, prensipli gibidir. Tek sürprizi "kar" yağışıdır. Yetişecek bir işiniz varsa, poyraz biçilmiş kaftandır.

Enerjik bir şekilde başlar çalışır ve bitirirsiniz.

Lodos ise, tam tersi, ne yapacağı belli olmayan, başı dumanlı hovarda bir rüzgârdır. Şaka yapar gibidir. Ama şakaya gelmez.

Herkesi kendine benzetip avare eder. Ufuktan sahile doğru önce lâcivert, sonra açılan mavi tonlar, ardından yeşilimsi bir bölüm ve nihayet kıyılarda kirli sarı ile son bulan renk kataloğuna döndürür denizi.

Aksaray'ın Yenikapı'sı da bu hengâmeden, fazlasıyla nasibini alır.

Sakin eserken birden fırtınaya dönen bu delişmen rüzgâr, karşı kıyılarda ne bulursa, dalgalarla sahile getirip yığar. Çeşitlere şaşıp kalır insan.

Bu da yetmez...

Uzak ormanlardan, yaylalardan, yalçın dağlardan bin bir çeşit rayiha, denizden de yosun kokularını taşır.

Demiryolunun da hakkını verir, istasyonlar, yağlanmış traversler ve istim kokuları ile tren düdükleri ve buharlı lokomotifin sesini getirir.

Onun taşıdığı sedalar, bir başka tınıdır sanki. Yaklaşan veya uzaklarda yayılan sesleri, kendine özgü farklılıkta ulaştırır bize lodos.

Her şeyi önümüze getirip, bırakıp kaçan giden ve oyununa devam eden hınzır bir çocuk gibidir.

Martılar bile, poyrazda en ciddi tavırlarını takınırken, lodos çıkınca sapıtır, sanki başka bir kuş olup çıkarlar, deli deli oraya buraya uçuşup, kahkahalar atarlar. Birbirlerine fikra anlatır gibidirler.

Bir an gelir, ne rüzgâr kalır, ne dalga, ne de ses. Ufuk, açılıp aydınlanır, sonra lodos, en güzel maviyi bırakıp denizlere, bütün öteki renkleri alır ve gider.

Çocukluğumun geç kalktığım bazı sabahlarında, uykunun son bölümüne, tren sesleri, istasyonlar, sahil mahallelerinin ara sokakları doluşurdu. Meydanın ve bizim ev halkının erken saat telaşeleri de

bunlara eklenirdi.

Doğan güneş ve başlayan gün, herkesin uyanmasını isterken, uyku da lodosla bir olup direnirdi. Bu çekişmede sıkıntıya düşen de hep ben olurdum.

Saat sabahın 6'sı.
İlk sefer mi bu,
Tek yolcu musun
bomboş trende.

Nerde
gideceğin yer,
hangi istasyondan evvel
hangisinden ilerde.
Yine
yanlış yerde mi ineceksin,
kaybolup
ara sokaklarda.
bilmeyen... kimselerden
cevapsız mı kalacaksın?..
Akisler yapacak sesler,
denizden gelen rüzgârla:

Sen, bu yerlerin yabancısı,
ilk seferden mi indin,
saat sabahın 6'sı.

Ne kibar ve düşüncelidir
gece trenleri.
Düdük çalmazlar
evlerin arasından geçerken.
Ama, artık... ağarıyor tan yeri,
gün de, doğdu... doğacak zaten...
Israrı bırakmazsan,
devam edecek aksilikler...
Anahtarların da kaybolacak...
Sebep, cebindeki yırtık...

Kafi gelmiş bu uyku,
dönüp durma yatakta,
uyan artık...

VI. Bölüm

Aksaray'a Vedâ

Gençlik dönemimizde istimlâk sebebiyle Aksaray'dan ayrıldık. Semtimizi ve "meydan"ımızı kaybettik. Bu ayrılık büyük anne için daha da güç oldu.

Çocukluk çağından, yaşlılığına kadar uzun bir dönemde, savaşlar, şehitler, gaziler, kayıplar, ayrılıklar, sevgiler ve beraberliklerle dolu dolu uzayıp giden yıllar...

Aralara serpiştirilmiş mutluluklar ve hayatı yaşamaya değer kılan güzel çabalarla geçen bir ömrün simgesi olan evinin ve koskoca bir semtin bir anda yıkılması, ailenin "Aksaray Hala"sını çok sarsti. Ne var ki, güçlü bir kadındı, hiç renk vermedi. Sadece onu iyi tanıyanlar hafiften hissettiler.

Ne ahbaplar kaldı ne de esnaf. Metropol olmaya doğru hızla ilerleyen İstanbul'a dağılıp yok oldular. Bu hoyrat yıkımla bir masal alemi tarihe karıştı.

20. yüzyılın ekonomik yönelimlerinden ülkemiz de etkilendi. Batı ve Okyanus ötesine hayranlık, giderek yayılmaya başladı. Geniş caddelerle, bulvarlar açma merakı, modern betonarme bina yapma hevesleri, rant baskıları ve sair sebepler uğruna yapılan olumsuz planlamalara ve düzenlemelere bağlı hatalı istimlâkler, önemli kent dokularımızı ve özgün mimarî mirasımızın pek çok örneğini yok etti.

Bazı kimseler, geniş caddeler açıldı diye savundular. Hâlâ da bu fikirde olanlar var. Onların dayandıkları hususlardan biri (geniş caddeler açılmazsa trafik tıkanırdı) tehdidine dayanıyor.

Tabii ki tıkanırdı, ancak Sur İçi'ne zaten trafik sokulmayacaktı, burası sadece fayton ve tramvayların işlediği ve yaya olarak bölüm bölüm günlerce gezilen bir büyük müze olacaktı.

Eşi benzeri olmayan bir müze...

Hem yadigar mirası koruma görevini yerine getirmiş, hem de özlemini çektiğimiz, yolunu gözlediğimiz "turizm"e büyük bir kaynak yaratmış

olacaktık.

Desek de nafile. Sabit fikirleri değiştirmek çok zor.

Aklıma bir Rumeli Türküsü takılıyor, dönüp, dönüp nakarata varıyorum:

Uyan yarim sabahlar oldu
Sabah yıldızları doğdu.

Bu yanlış imar politikalarını savunanlarla; dış ülkelere gidip de aynen korunmuş eski kent dokularını, mahalleleri, meydanları hayranlıkla seyredip;

"Azizim adamlar her şeyi mükemmel korumuşlar, oralanı muhakkak görmelisiniz" diyenler... sakın aynı kişiler olmasın?

Olan oldu, bitti. Bu kısır tartışmalar da elbet bitecekti.

Doğru ve sağlıklı düşünenler, merakla her şeyi araştıranlar Sur İçi yadigar mirasının yanlış yıkımıyla oluşan bu tarihsel hatayı ortaya koyacaklardı.

Her dış ülke seyahatinde, her yabancı belgeselde yok edilen eski eserlerimizi ve elden giden kent dokularını, yüreklerimiz burkularak hatırlayacak, kaybımızın üzüntüsünü nesilden nesile, artarak taşıyacaktık.

Bizim aileye gelince...

Akraba ve ahbaplarımıza gidip gelirken ilgimizi çeken, sevip yakınlık duyduğumuz Anadolu Yakası'na, Kadıköy'e karar verdik ve geçip yerleştik.

Zamanla, oturduğumuz ve gezdiğimiz birçok semtin bazılarının meydanı olmadığını fark ettim, orada ikamet eğreti gibiydi. Bazı meydanlarsa sakinleriyle bütünleşememişti.

Hiç farkında değildim, sokak sokak dolaşıp dururken meğer anyormuşum. Sanırım kendim için değildi bu çaba. Ama anladım ki, yerini tutmayacaktı hiçbir şey.

Biri küçük, öteki büyük, iki meydanlı kayıp semtin benzerini, vazgeçtim aramaktan.

Planlamasına, yapısına, detayına, çocuk gözüyle hayranlık duyduğum Aksaray'daki ev ve bazı yakınlarımıza ait benzer örneklerden hatırımda kalanlar, yıllar sonra mimarlık eğitimiyle birleşti, her şey yerine oturdu, mozaik tamamlandı.

Hem içinde yaşamış olmanın gözlemlerinden, hem de eğitimden ve kaynaklardan öğrendiğim; ülkemizin her yöresinde, birbirinden güzel çeşitlerini görüp bakmaya doyamadığım "Türk Evi", bütün nitelikleriyle başköşeye oturdu. Hâlâ da orada.

Son derece akılcı, kendi döneminin ihtiyaçlarına tam cevap veren, tabiatla bütünleşip âhenk yaratmış, oturduğu her yere bir "yüzük taşı" gibi yaraşan bu güzel evlere hayran kalmamak mümkün değil.

Ölçüleri olmadığından, yıllar sonra hayalen rölövesini yaptığım Aksaray evinin kat planları, hikâyenin daha iyi kavranmasına belki yardımcı olabilir.

Gününe göre ideal olan bu evler, zamanla ortaya çıkacak değişimlere, eksikliklere toplumun zekâ ve tecrübesi sayesinde elbette ayak uyduracak ve çözümler bulacaktı.

Ama batı taklitçiliği telaşı ve kestirme yol uyanıklığı, gelişmenin tabii ilerleyişini bozacak, büsbütün alakasız ev modellerine geçilecek, bazı yapılara iliştirilecek kemerler, cumbalar, motifler ve saçaklarla teselli aranacaktı. İyi niyetli çabalar neoklasik dekorunun önünde oynanan eklektik komedilere dönüşecek ve durumu kurtarmaya yetmeyecekti.

Eski dönemlerde yaşamış ve ölümsüz eserler bırakmış mimarlarımız ve bu yapıları gerçekleştirenler, büyük insanlar olarak gönlümüzde ve hatıramızda ebediyen yaşayacaklar, fikir ve icraatları hayranlıkla anılacaktı.

Spontane (kendiliğinden) gelişip oluşan mahalle ve semt dokulannın birleşip mükemmel yerleşimlere ulaştığı "organik şemalar" asırlar sonra Şehircilik adına hayranlıkla izlenecekti.

Kentlerin su ihtiyacı çözümleri ve pek çok mühendislik örneği ile mimarlık alanındaki üst düzey eserler takdirle yad edilecekti.

"Ev"den "şehir"lere kadar, bilimden sanata ve yaşama âhengine kadar tüm bunları atalarımız yapmıştı. "İnsan"ı unutmadan, niteliklerini yok saymadan, hep insana göre hep insan için...

Nadir yanlışları abartmak huyundan vaz geçmeli, istisna sayılacak olumsuzluklarla kaybedilecek zamanı her alandaki bütün üstün örneklerimizi gün ışığına çıkarmak adına kullanmalıydık.

Medeniyetimizle iftihar etmeli, artık biraz da bilinmeyen güzelliklerimizle "kendimizi" beğenmeliydik.

VII. Bölüm

1000'li Senelerin Finali

Yirminci Yüzyıl'da yaşarken, hiç duymadığımız bir kelime, dönemin sonuna doğru ortaya çıkıverdi.

"Milenyum"

Eski bir terim miydi, başka dönemleri de kapsıyor muydu?

1000 senenin son gecesi gördüğüm rüyada, çay bahçesinde iki kişi sohbette; biri, bu kelimeyi beğenmemiş. Diğeriyse güzel bulmuş, hatta türetme bile yapmıştı:

"Neşeli insanların yaşadığı devirlere "gülenyum", uzun zaman dilimini kapsayan eğlenceli dönemlere "şölenyum" dense"... diyordu. Sonra, bir geyik peyda olup, ben Milenyum Geyiği diye takdim etti kendini. Ve rüya, en eğlenceli yerinde 2000'in başlamasıyla sona erdi.

Elbette müthiş bir olaydı bin yılı bitirmek. Eskisine veda ve yenisini karşılama dünya çapında muhteşem oldu. Her kıta ışıklara ve havai fişeklere büründü.

Kutlamalar yılbaşıyla beraber yapıldığı için âdet olduğu üzere noel ağacı süslendi. Acaba bin yıla özel başka bir şey de süslese miydik, hiç modası geçmeyen önemini yitirmeyen ne vardı, kim bilir?.. Neyse, aceleye geldi, düşünemedik... Artık kısmetse öteki milenyum başına...

Neler olacağını bilmediğimiz dönemi coşkuyla karşılayıp, ülkemize ve dünyaya hayırlı uğurlu olmasını dileyerek bin yılda bir kullanacağımız kelimemizi bağrımıza basıp benimsemiş olduk.

Milenyumun son yüzyılında
İstanbul'un
Aksaray'ında doğmuşum.

Eski bir mahallede,
yüksek tavanlı
içi havadar, biraz da rüzgârlı.
Cumbalı ahşap bir evde.

Yaza doğru,
Kafes arkasında bahar ağaçları
pencere içlerinde fesleğenler...

Köşe odada, okunmuş mecmualar,
içlerinde yazılar, Dünya Savaşı'ndan fotoğraflar.

Bakıp geçiyor, kesip tayyare yapıyorum.

Oturma odasında müthiş bir alet:
Radyo.
Haberler, temsil, fasıl, türküler...
Hayran, dinliyorum.

Evin yanında sakin bir sokak
Yedikule'ye doğru.
Yerde, sonbahardan sarı yapraklar
sessizce geçen fayton,
bir de, telaşesiz süpüren çöpçü var.

Hiçbir şeyi henüz yerine koyamamışım.
Kim kim, ne nedir, bilmiyorum.
Daha okula bile gitmedim,
ön sırada oturan, güzel bir kız olacaktı,
onu bile henüz görmedim.
Kim, bilmiyorum...

* * *

- Dağıtmadan oynayın!
... büyüklerden ikazlar.
Bu renkli ve âhenkli alemde
bir çocuk için dağıtmamaya imkân yok.
.....
oynuyor, uyuyor, büyüyorum.

* * *

Dünya savaşı çoktan bitmiş.
Hengâmeyi yıkımsız atlatan şehir,
yanlış istimlaklerle yerle bir,
Ne han kalmış, ne hamam.
Cumbalı ahşap evler

sizlere ömür...

Yandaki sokak,
geniş bir bulvar olmuş
Çöp kamyonundan geri vites melodisi duyuluyor.

Yeni evimiz, güneşsiz, ama güneş ısıtmalı.
Camlar kapalı, çünkü tüm bina klimalı
Kapılar anahtarsız,
telkinle açılıyor.

Lânga Bostanı, Aksaray Pazarı, tarih olmuş.
Klavyeden markete sipariş veriyoruz.
Torunum ayaküstü kahvaltıda,
TV seyredip, cepten konuşuyor.
Şu anda servisi geldi,

salondan esprili mesaj atıyorum,
vuavv... diye hayranlığını belli edip,
hay... diyor, gidiyor.
Biz de arkasından ba-ay... diyoruz.
Her türlü işlemi, diz üstü bilgisayardan
talimatla yapıyoruz.
Onlar da okey... çav... diyorlar.

Kedimiz Nuni ile köpeğimiz Titi
hayretle bizi izliyor.
Mutluluktan uçuyoruz derken...
Kafam şişmiş, içim geçmiş uyumuşum.

* * *

Her değişime, ayak uydurmuşum..
İtiraz edecek olsam,
karşımda lafazan takımı bulmuşum.
Lisanım da değişmiş.
Güzelim dilimi bir yana bırakıp
gide gide...
kedilere mahsus
huay... muay... Garip seslerle
konuşur ve anlaşır olmuşum...

* * *

Hayırdır inşallah...
Dün gece rüyamda
son yüzyılda doğmuşum.
Bir acayip
milenyumu bitirip
dejenere olmuşum...

VIII. Bölüm

Aksaray'ı Dinlerken

Semtler, canlı gibiydi.

Mahallelere, caddelere, sokaklara kucak açar, meydanını mekân yapıp sakinlerini bağrına basardı.

Kayıplarını özler mi, anar mıydı?

Bir ümidi, hiç aklımıza gelmeyen bir hayali olur muydu semtlerin?

Su terazisi ve servilerin arkasından, ay doğuyordu. Tramvaylar, park, çeşme, meydan hepsi uykudaydı. Asırlardır yorulup, tarih olmuştu Aksaray. Artık dinlenmeli... Sonra, bu ışık akşamında, biraz da onu dinlemeliydik.

Ömrümde, hiç olmazsa 1 ay,
kendi semalarımda
bir "AY" olup
bu şehre
uzaktan baksaydım.
Mehtap tutkunlarıyla,
bakışsam...
bakışsaydım.

Yüzlerce çift pırıl pırıl
güzel gözle,
(ayda bir) buluşsaydım.
"AY"da... bir buluşsaydım.

Güneşin peşine takılıp
o battıkça
hilal, yarım, tam...
şekil şekil doğsaydım.

Ummanda
yakamoz..
Suya teğet
dolunay...

Çınar ve servi
yapraklarında
yaldız olup,
parlasam parlasaydım.

Ben, Aksaray...
Ömrümde bir ay
İstanbul'a
mehtap olsaydım.